

חוברת עזר
למורה
להוראת חומש שמות

פרשת שמות

בהוצאת
תלמוד תורה "מורשה" ירושלים
ע"ש ברוך ובילא שפירא ז"ל

ירושלים עיה"ק, ה'תשע"א

כל הזכויות שמורות
מותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח

תלמוד תורה מורשה ירושלים

ת.ד 34055 ירושלים, 91340

תוכן העניינים

5 פתיחה
8 הקדמה למורה
10 עקרונות הלימוד

פרשת שמות

15 מצבם של בני ישראל בארץ גושן
----	-----------------------------------

פרק א

18 בני ישראל במצרים
21 עבודת הפרך
23 דגשים חינוכיים בהוראת נושא עבודת הפרך
28 המיילדות העבריות
32 המסרים העולים מפרק א

פרק ב

33 לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה
39 יציאת משה אל אחיו
43 בריחת משה למדין
47 זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם
49 המסרים העולים מפרק ב

פרקים ג-ד

50 משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו
54 שליחותו הגדולה של משה
60 שיבת משה אל יתרו וחזרתו למצרים
61 הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם
64 המסרים העולים מפרקים ג-ד

פרק ה

65 דברי משה ואהרן אל פרעה

68 הכבדת השעבוד

69 דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

71 המסרים העולים מפרק ה

73 סיכום פרשת שמות

פתיחה

נמצאים אנו בתקופה מיוחדת במינה בקורות עם ישראל, בתקופה של שיבת העם לארצו ותחייתו בה לאחר אלפיים שנות גלות. בארצנו הולכים ונבנים ערים ויישובים, עצי פרי ניטעים, שדות תבואה נזרעים לרוב, החקלאות מתפתחת ומתחדשת באופן מופלא, ועמה גם תחומים רבים נוספים: הכלכלה, המדע, הרפואה, הטכנולוגיה, הבטחון ועוד. התפתחות מופלאה זו מעוררת התפעלות גם מצד עמי העולם ומרתקת את התעניינותם.

בתחיה זו מגלה עם ישראל כחות חיים אדירים של גבורה ועז, אומץ, יצירה ומחשבה.

מתוך מסירות נפש ואמונה מגשים העם את חזון התורה והנביאים, כאמור בתורה: "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים" (דברים ל, ג), וכמבואר בנביא: "ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את ינם ועשו גנות ואכלו פריהם" (עמוס ט, יד). הארץ שמחה לקראת בניה המתקבצים לתוכה, ומניבה פירותיה ותבואתה בעין יפה, כדברי הנביא יחזקאל: "ואתם הרי ישראל ענפיקם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (יחזקאל לו, ח).

גם התורה הולכת ושבה לתחיה בארץ ישראל. קולה נשמע בבתי מדרשות ובישיבות רבות, ומתנופת התחיותם של אלו, גם תלמודי תורה ובתי ספר תורניים שבים וקמים ברחבי ארצנו, וקול התורה בפיהם של תינוקות של בית רבן הולך ומתרבה, הולך ומתחזק, "ותורה חוזרת ללומדיה" (סנהדרין צז ע"א).

והנה כשם שהתקופה מיוחדת בתחייתה, וכשם שהבנת מעשי ה' הגדולים בתקופתנו צריכה התבוננות מעמיקה, כן נדרשים לומדי התורה להעמיק ולברר את תלמודם בדור זה.

וכך כתב מרן הרב קוק: "על תלמידי חכמים שבארץ ישראל, החובה עכשיו כימי עולם להראות גלוי לכל בני עמנו מה האויר המחכים של ארץ חמדתנו עושה, וכמה הוא פועל עלינו להשפיע שפע חיים ואורה על כל דרכנו... כשתהיה האורה גדולה בכמותה ובאיכותה על ידי הרמת כח המחשבה התורית" (אדר היקר עמ' יח, מעט צרי).

הבסיס לצמיחת תלמידי חכמים מלאי חיים ואורה הוא החינוך של ילדי ישראל בגיל הרך, ומכאן האחריות הגדולה המוטלת על המחנכים בכלל ובארץ ישראל בפרט. וכך כתב מרן הרב קוק: "יסוד האומה ביחס העתיד שלה תלוי ביסוד החינוך... על בן באהבת עמנו וארצנו אנו חייבים להתחזק ביותר ליסוד החינוך שבישוב החדש החביב על היסוד הישראלי הטבעי, על יסוד זה שנהיה בטוחים שהילד היהודי יהיה על-ידו כשיגדל איש יהודי שלם, טוב לעצמו, גם טוב לעמו".

(דרשת הרב קוק בעת חנוכת בית התלמוד תורה ברחובות, מאמרי הראי"ה עמ' 229)

עלינו לברר אם כן בירור מעמיק מהו האופי הראוי לחינוך הילד הישראלי. לשאלה זו נדרש מרן הרב קוק באגרת המכונה "אגרת החינוך" (אגרת קע, אגרות הראי"ה ח"א עמ' ריח), וזו לשונו:

"מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר".

עשיית הילד טוב וישר נעשית על ידי לימוד התורה, כפי שממשיך הרב שם באגרת: "על בן לקח מקום בראש החינוך הישראלי – תלמוד תורה...".

התורה בונה את האדם – כל פסוק ופסוק מתורת ה' משפיע על האדם: אמונה, יראה ואהבת ה', קדושה, צדק ויושר, אהבת הבריות ועוד מידות רבות.

פתיחה

כאשר נבוא ללמוד עם הילדים, נפגישם עם אותם ערכים מלאי טוב ויושר העולים מן הפסוקים ונעסוק בהם בהרחבה, כך שהילד יתרשם מהם ויתחזק בו הרצון לקיימם.

בחברות שלפניכם נעסוק בפרשות ספר שמות לאור דרך חינוכית זו, כפי שהתבררה והתלבנה במשך שלושים השנים האחרונות בתלמוד תורה מורשה בירושלים, הצועד לאור תורתם של מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק ובנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, מתוך שאיפה להאיר את הדברים בליבות הילדים הטהורים, כדי לעורר בהם מידות אלו.

נחתום בתפילה: "והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפנינו ובפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל, כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה".

הקדמה למורה

מוגשת לפניכם חוברת עזר להוראת חומש שמות, המיועדת לתלמידים בכיתות ב-ג, אשר מטרתה להאיר ולבאר פשטי פסוקים לאור דברי חכמינו ז"ל, ראשונים ואחרונים. מתוך ביאור זה עולים מסרים וערכים חשובים, אותם אנו מעוניינים להנחיל לתלמידינו. כמורים לתורה, הקושי העומד לפנינו לרוב הוא: כיצד נצליח לעורר את רצונם של תלמידינו להזדהות עם אותם מסרים וערכים העולים מן הפסוקים?

בחוברת זו אנו מבקשים לתת מענה לשאלה זו, בשני שלבים:
א. מתוך לימוד הפסוקים ומתוך עיון בדברי חכמינו ז"ל, ראשונים ואחרונים, אנו מזהים את המסרים והערכים העולים מן הפסוקים.
ב. מוצגת כאן דרך כיצד ללמד מסרים וערכים אלו, באופן שלבם של הילדים יפתח לקראתם.

ישנם מספר עקרונות המנחים את הלימוד על-מנת שיתאים לילדים ויפעל את פעולתו המבורכת, והם מפורטים לפניכם בפרק העוסק בעקרונות הלימוד.

* * *

כמובן שדרך הוראה זאת מבוססת על הקומה הראשונה וההכרחית, הכוללת **מפגש עם האותיות, המילים והפסוקים של התורה** עצמה, כפי שניתנה לעם ישראל בהר-סיני, שהיא היא המורשה המונחלת לנו מאז. **קריאת הפסוקים, למידתם בעזרת רש"י ושינונם, הם היסוד והבסיס עליו בנוי כל הלימוד שלנו**, ובלעדיהם העיקר חסר מן הספר. רק על גבי קומה זו יש מקום לקומה השנייה – לתכנים, למסרים, למידות הטובות

הקדמה למורה

ולערכים העולים מן הפסוקים, לפי דברי חכמינו ז"ל. לפיכך אין בחוברת רצף של כל פסוק ופסוק אלא הארת פסוקים בהם, לדעתנו, יש מקום לביאור ולהרחבה מיוחדת.

אנו תפילה ששתי הקומות יחדיו יפעלו את פעולתם המבורכת על הילדים, והם יגדלו לתפארת עם ישראל.

ויהי נעם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו.

עקרונות הלימוד

בפתח הדברים נביא את העקרונות אשר שמשו לנו אבני יסוד בבואנו ללמד את ילדי ישראל:

1. בניית הטוב והישר

המטרה העיקרית של לימוד התורה, כפי שהקדמנו בדברי הפתיחה, היא לעשות את הילד טוב וישר, כפי שכתב מרן הרב קוק ב"אגרת החינוך" (אגרות הראי"ה ח"א עמ' ריח). טוב וישר כוללים את כל המידות הטובות, הן מידות שבין אדם לחברו כמו אהבת הבריות, הרצון להיטיב, הכבוד לזולת, הצדק והישר, הענוה והצניעות וכו' והן מידות שבין אדם למקום כמו אמונה, אהבת ה', יראת ה', ההליכה בדרכיו, ועוד מידות רבות הנלמדות מן התורה.

כאשר נלמד את הפסוקים עם הבנת הפשט – המילים הקשות, המבנה והסדר – ניתן מקום מרכזי למסרים אלו, ובכך נבנה את הטוב והישר אצל הילד.

בנוסף לכך צריך לתת מקום נכבד לסברה ולהתמודדות עם שאלות של הבנה הדורשות חשיבה.

2. הדגשת ההשתדלות ולא הנסים

בלימוד הפסוקים המספרים על מעשיהם של גדולי האומה נעורר את הילד להתמודד ולהתאמץ למען עשיית הטוב והישר, ובכך רצונו יתחזק.

לימוד מרובה על נסים ומופתים עלול להחליש את רצונו של הילד להתאמץ בעשיית הטוב ולסמוך על הנס, ולכן נמעט בלימוד נסים ומופתים שאינם מפורשים בתורה.

יחד עם זאת, במקום שמופיעים נסים בתורה, כמו בחומש שמות, נלמד ונעמיק בהם, כדי לעורר בילד את יראת ה' וגדולתו ואת אהבתו לעמו.

3. הדגשת החיוב ותמצות השלייה

בלימוד התוכן של המידות הטובות נבנה אצל הילד את היחס הנכון בין החיוב לשלייה, כך שהעיסוק בחיוב יתפוס את המקום המרכזי בלימוד, וכך יתפתח ויתחזק רצונו של הילד לטוב. העיסוק בשלייה ייעשה באופן תמציתי ללא ירידה לשפלות הרע. נמנע מלפרט על הרע, ומלספר עליו בצורה חוויתית, ובאופן זה ניצור אצל הילד סלידה מן הרע.

4. לימוד פשוטו של מקרא

בלימוד הפסוקים נתמקד בפשטי המקראות, כפי שהורונו חכמינו ז"ל "שאין מקרא יוצא מדי פשוטו". לימוד דרשות חכמינו ז"ל שאינן כפשוטו של מקרא עלולות לבלבל את הילד בהבנת פשט הפסוקים, וכן עלולות לערער את בטחונו במילים הכתובות בתורה. כמובן שדברי חכמינו ז"ל הינם דברי אלקים חיים שעברו במסורת מדור לדור עד משה בסיני, אך העיסוק בהם מתאים לגיל מבוגר יותר.

5. דרשות חכמינו ז"ל

תורה שבכתב ותורה שבעל פה מהווים חטיבה אחת, כפי שהורונו חכמינו ז"ל. וכך דרשו על הפסוק: "אלה החקים והמשפטים והתורה אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה" (ויקרא כו, מו). "תורות" בלשון רבים, "אחת בכתב ואחת בעל פה – מניד שבולם נתנו למשה מסיני" (רש"י).

לכן נשתדל להפגיש את הילדים עם דרשות חכמינו ז"ל רבות, ובכך נחזק בקרבם יסוד זה של אחדות התורה. מלבד זה נדגיש באוזניהם את

היחס הראוי לדברי חכמינו ז"ל – יחס של חרדת קודש לכל דבר מדברי רבותינו ז"ל.

אמנם איננו מביאים דרשות שאינן כפשוטו של מקרא כפי שהזכרנו, אבל דרשות העולות מן הפסוקים ומאירות אותם, כמו למשל דברי חכמינו ז"ל על המיילדות העבריות: "ותחיינן את הילדים – שספקו להם מים ומוזון", ודאי שנביא ואף ניתן להם מקום נכבד.

לעתים נביא גם דרשות חכמינו ז"ל שאינן כפשוטו של מקרא, אבל יש בהן רעיונות המעוררים בילד מידות טובות, יראת ה' וכדו'. כך למשל בחומש בראשית בפרשת לך לך, כאשר אברהם אבינו יוצא לארץ ישראל, נאמר שהוא לוקח עמו את אשתו, את לוט, את רכושם וגם "ואת הנפש אשר עשו בחרן". ודאי שנפרש תחילה כפשוטו של מקרא: "אשר עשו" – שאברם ושרי קנו עבדים ושפחות, אך יחד עם זאת נביא גם את דרשת חכמינו ז"ל שאברם ושרי גיירו את עבדיהם ולימדו אותם יראת ה' והליכה בדרכיו, אולם לא נביא זאת בתור הסבר למילה "עשו".

6. התאמה לרמת הילד השכלית והנפשית

הלימוד צריך להיות תואם לבשלות הנפשית והשכלית של הילד ולכן לא נביא דברים שאינם מתאימים לרמתו.

לדוגמא: לא נלמד את דברי המהר"ל (בספרו נצח ישראל, פרק יא) על תחילת פרשת לך-לך, האומר שאצל אברהם אבינו לא נאמרו בתורה מילות שבח (למשל שהיה צדיק תמים) כפי שנאמרו אצל נח ("נח איש צדיק תמים היה בדרתיו"), מפני שלא מעשיו הטובים של אברהם הביאו את ה' לבחור בו, אלא בחירת ה' באברהם פירושה יצירת נשמה מיוחדת בעלת עוצמה וטוב שאינם קשורים כלל למעשים.

אנו לא נסביר כך. בתחילת פרשת לך-לך ניתן הקדמה על פעילותו הרבה של אברהם ועל מעשיו הטובים, עוד לפני שה' דיבר איתו, ולא נעסוק בסיבת בחירתו. בגיל מבוגר יותר יוכל הילד להפגש עם דברי הנפלאים והיסודיים של המהר"ל.

7. מקור לדברים הנאמרים

עלינו להיות נאמנים לנאמר בפסוקי התורה ובדברי חכמינו ז"ל, לכן נזהר מלספר דברים שאינם כתובים בתורה שבכתב או בתורה שבעל פה, ושתי סיבות לדבר:

האחת – שמא דברים אלו אינם נכונים, והשניה – כדי שהילדים לא יחשבו שסיפורים אלה כתובים בתורה ומהווים חלק ממנה.

כמובן נשתמש גם בדברי מפרשי התורה, ראשונים ואחרונים, שגם דבריהם דברי קודש.

ביישומו של עיקרון זה, יש מקום לחלק בין סיפור לכתיבה. בכתיבה צריך לדייק יותר ולכתוב דברים ברורים לפי המקורות, ואילו בסיפור בעל פה ניתן להוסיף נופך, אולם בתנאי שהדבר בנוי בבסיסו על המקורות.

8. לימוד פירושים שונים באותו הפסוק

בגיל הרך, לימוד של פירושים שונים באותו פסוק ובמיוחד פירושים סותרים זה לזה, עלול לבלבל את הילד משתי סיבות: האחת – הוא לא ידע מה פירוש הפסוק, והשניה – עקרונית יותר – מפני שלילדים בגיל הרך קשה להבין כיצד לפסוק אחד יכולות להיות שתי כוונות שונות.

לכן מומלץ בגילאי הגן ובכיתה א' להסתפק בהסבר אחד לפסוק, המתאים לפשוטו של מקרא (כפי שהזכרנו קודם). מגילאי 7, 8 נוכל להביא שני פירושים, מפני שאז מתפתחת אצל הילדים הבנה יותר בוגרת, המסוגלת להכיל שתי שיטות שונות בהסבר הפסוק.

9. העברת תכני התורה אל עולמם של הילדים

כשאנו לומדים עם הילדים חומש, חובה עלינו לקבוע בליבם את היחס המתאים לפסוקי התורה.

עלינו לזכור תמיד שבלימוד התורה אנו נפגשים עם דבר ה' אשר הופיע בקולות וברקים על הר סיני, ושעם ישראל קבל אותו בחרדת קודש נוראה. ממילא, גם יחסנו אל התורה ואל גדולי האומה המופיעים

בחומש חייב להיות מתוך חרדת קודש. יחד עם זאת רצוננו לעורר בילדים את אותן המידות המופיעות אצל גדולי האומה, על כן, כדי לעשות הפרדה בין קודש לחול, כשנלמד את הפסוקים נזהר מלעבור מיד ולהשליך מהם אל עולמם של הילדים, אלא נקפיד לערוך אתנחתא ראויה, ורק לאחר מכן נתייחס לאותם הערכים העולים מהפסוקים ולהשלכה שלהם על עולמם של הילדים.

לדוגמא: כשנלמד בחומש בראשית על המריבה בין רועי אברהם ובין רועי לוט, על צערו של אברהם והדרך הנעימה בה פתר את המריבה, לא נשליך זאת מיד על עולמם של הילדים ונאמר: "אתם רואים ילדים, כך ראוי להתמודד ולפתור מריבות. ואיך היום בבוקר כשיצאתם לחצר וכו'". ברם, בזמן אחר, או אפילו באותו שיעור **לאחר שנסגור את החומש**, אפשר לומר: "ילדים, כשלמדנו היום על המריבה בין הרועים, **הלימוד עורר בלבי רצון** עז להתנהג בזהירות ובעדינות כלפי הזולת. מה דעתכם...?".

לסיום, נתפלל שנצליח לחנך את ילדי ישראל על יסודות התורה והאמונה כך "שנהיה במוחים שהילד היהודי כשיגדל יהיה איש יהודי שלם, טוב לעצמו וגם טוב לעמו" (ועל פי דברי מרן הרב קוק שהובאו בפתיחה).

פרשת שמות

פתיחה: מצבם של בני ישראל בארץ גושן

לפני תחילת לימוד החומש נערוך חזרה קצרה על סיפור ירידת בני ישראל למצרים, על סיבת הירידה, על פעילותו של יוסף, ועל מקום מגוריהם של יעקב ובניו. לא ניכנס לפרטים רבים, העלולים להסיח את הדעת מן העיקר, אלא נאמר את הדברים העיקריים. בחזרה זו נתאר בקצרה גם את האווירה ששררה בארץ גושן לפני הטלת עבודות הפרך, כפי שלמדנו עליה בפרשת ויגש. בעיקר נתמקד בפסוק האחרון בפרשה: "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד". נזכיר את צדקותם של בני ישראל, את מעשי החסד שעשו, את לימוד התורה שלמדו ואת האהבה שהיתה ביניהם, כפי שמתואר בדברי חכמינו ז"ל:

"וכשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם וישבו יחד [בארץ גושן], משום שהיו כולם באגודה אחת, וברתו ברית יחד שיעשו גמילות חסדים זה עם זה, וישמרו בלבם ברית אברהם יצחק ויעקב [ברית המילה], ולעבוד את אביהם שבשמים לבדו, ושלא יניחו לשון בית יעקב אביהן [שלא ישנו את לשונם]".

(תנא דבי אליהו פרק כג)

ובמקום אחר בדברי חכמינו ז"ל מוזכרת צדקותם של בני יעקב:

"ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב... - השוון כולם ליעקב, שכולם צדיקים כיוצא בו היו".

(שמות רבה א, א)

והרמב"ם כתב:

"והכבדיל [יעקב את] לוי ומנהו ראש [הישיבה] והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצוות אברהם, וצוה [יעקב] את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד. והיה הדבר [הלימוד] הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם [בזמן היותם במצרים]".

(הלכות עבודת כוכבים א, ג)

מדברי רבותינו אנו רואים שיש מקום נכבד לפסוקים הראשונים של הפרשה, העוסקים במצב החיובי של בני ישראל בתחילת מגוריהם במצרים, עוד לפני תחילתם של ימי עבודת הפרך. על כן בלימודנו עם הילדים ניתן גם אנו מקום נרחב לעניין זה, ונתאר את מצבם של בני ישראל בארץ גושן, לאור דברי רבותינו.

לאור דברי התנא דבי אליהו על גמילות החסדים במצרים, ניתן לילדים אפשרות לתאר את מעשי החסד שעשו בני ישראל זה לזה, ונשאל אותם, לדוגמא: אילו מעשי חסד זכורים לכם מחומש בראשית שאפשר לייחס אותם גם לבני ישראל במצרים? (אפשר לכוון למעשי החסד שבין אדם לחברו, כמו אברהם אבינו שהכניס אורחים, רבקה שהשקתה את אליעזר ואת גמליו או יעקב שהשקה את צאן רחל וכדו').
כהמשך לדברי הרמב"ם נשאל שאלות על לימוד התורה במצרים, כגון: לשם מה שלח יעקב את יהודה לפניו לארץ גושן? (כמובא ברש"י, בראשית מו, כח, שיעקב שלח את יהודה להכין לו ישיבה בארץ גושן).

פרשת שמות

חזרה לפני הלימוד בענין הידוע לילדים מסדרת בתודעתם
את רצף הארועים ועוזרת להם להיכנס לאוירה של הנושא.

פרק א

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. בני ישראל במצרים
2. עבודת הפרך
3. המיילדות העבריות

בני ישראל במצרים (פסוקים א-ז)

נושא זה מתחלק לשני עניינים:

- א. חזרה על מניית בני יעקב.
- ב. התרבות בני ישראל במצרים.

א. חזרה על מניית בני יעקב (פסוקים א-ז)

בפסוקים הראשונים נאמר:

"ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה... ויהי כל יוצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים".

נשאל את הילדים היכן מנתה התורה את שמות בני ישראל בפעם הראשונה (בראשית מו, ח-כז).

אפשר לשאול גם מדוע התורה שבה ומונה את שמות בני ישראל, אף על פי שבמקום סמוך, בסוף חומש בראשית, כבר מנתה אותם. שאלה זו אינה קלה, ולכן אפשר להפנות את הילדים לדברים שלמדו בחומש בראשית, כגון פניית ה' אל האבות בה נאמרים שמותיהם פעמיים, כמו "אברהם אברהם", "יעקב יעקב" ועוד, ובכך נעורר אותם לחשוב מה הדבר מבטא.

וכך הסבירו חכמינו ז"ל מדוע מנתה התורה שוב את שמות בני ישראל:

"שקולין [דומים וחשובים] הן ישראל כצבא השמים [ככוכבים], נאמר כאן "שמות" [ואלה שמות בני ישראל]" ונאמר בכוכבים "שמות" [מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא]... אף הקב"ה כשירדו ישראל למצרים מנה מספרם כמה היו, ולפי שהם משולים לכוכבים קרא שמות לכולם".

(שמות רבה א, ג)

ובעקבות המדרש כתב רש"י:

"אף על פי שמנאן בחייהן [ספרם ה' בפרשת ויגש] בשמותן, חזר ומנאן במיתתן [בספר שמות], להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים, שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם".

נדון עם התלמידים: מדוע הכוכבים חשובים וחביבים? מפני שהם מאירים לעולם. כיצד באה לידי ביטוי חביבותם? בכך שה' סופר אותם. וכך כתב הכלי יקר: "ועניין המספר הוא להודיע מעלתו, כי כל דבר חשוב יש לו מספר".

נסביר לילדים שהחזרה שאנו רואים בפסוקים מלמדת אותנו כי ה' מחבב את בני ישראל.

מדברי התורה, שנתנה מקום בתחילת החומש לספירת בני ישראל בשמותם, אנו למדים על חביבותם של ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, שסופרם וקורא בשמותיהם, כפי שהוא סופר את הכוכבים. את החביבות הזאת נדגיש באוזני הילדים.

ב. התרבות בני ישראל במצרים (פסוק ז)**גודל הפלא**

נאמר בפסוק ז: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם".

פסוק זה מתאר את התרבותם של בני ישראל כתופעה שלא כדרך הטבע, דבר הבא לידי ביטוי במילים מיוחדות בפסוק, כמו "וישרצו" – שהתרבו כמו שרצים, שהתרבותם המספרית גדולה בהרבה מזו של בני האדם, וכמו המילים "במאד מאד" – המציינות ריבוי רב, יותר מהרגיל. וכבר כתב רש"י על הפסוק, על פי דברי חכמינו ז"ל: "שהיו יולדות ששה בכרם אחר".

מלבד הריבוי הכמותי, אנו מזהים בפסוק זה גם חוזק גופני, כמו שכתב האבן עזרא: "ויעצמו – שהיו בעלי עצם תקיפין", וכך כתב בעקבותיו הנצי"ב: "אבל במצרים אע"ג שהשריצו הרבה בנים כאחד, מכל מקום היו חזקים באיברייהם". גם במדרש מוזכר צד זה: "רב ועצום ממנו – רב בחכמה ועצום בגבורה" (לקח טוב).

לסיכום הנושא נוכל להציג לילדים שאלות אלו:

למה חזרה התורה פעמים רבות על מילים שמשמעותן ריבוי? וכדי להדגיש את הפלא הגדול.

אלו מילים בפסוק מורות על ריבוי, ומהי המילה המורה על חוזק גופני?

נרשים את הילדים בגודל הפלא שיש בריבוי ישראל, גם בכמות וגם באיכות, ומתוך כך נביא אותם להכרת חסדיו של הקדוש ברוך הוא על עמו ישראל, והנסים שבהם הוא מנהיג אותם.

קיום הבטחת ה'

ה' הבטיח לאבות שירבה את זרעם. לאברהם נאמר: "ואעשך לגוי גדול" (בראשית יב, ב), ליצחק נאמר: "והרביתי את זרעך ככוכבי השמים" (בראשית כו, ד) וליעקב אמר ה' בירידה למצרים: "אל תירא מרדה מצרימה, כי לגוי גדול אשימך שם" (בראשית מו, ג).

נפנה את תשומת לב הילדים לכך שהבטחת ה' לאבות מתקיימת.

יחד עם זאת נשבח את בני ישראל, ובעיקר את האמהות, על לידת ילדים רבים וגידולם, פעולות שיש בהן קושי ודורשות מאמץ גדול, המעיד על אמונה גדולה בדברי ה' כי יגאל את עמו, אמונה המולידה רצון חזק להיות שותפים להגשמת הבטחת ה'.

עבודת הפרך (פסוקים ת-יד)

הקושי הגדול בעבודה

עבודת הפרך במצרים נמשכה שנים רבות, ובכל זאת התורה לא הקדישה לתקופה זו פסוקים רבים, אולם התיאור, בעוצמתו, מבחינת קושי השעבוד, יוצר רושם חזק מאד, ואותו נשתדל להעביר לתלמידים, כדלהלן.

נצביע על המילים הרבות המורות על הסבל: "למען ענותו", "יענו אותו", "בפרך" (מילה החוזרת פעמיים), וכן המילים "זימרדו", "בעבודה קשה" ו"בסבלותם". נוסף על כך בדבריו של ה' אל משה בהמשך, במעמד הסנה, מוזכרת מילה המציינת צער: "ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים" וכן מילה המציינת כאב: "כי ידעתי את מכאוביו". הקושי הגדול בא לידי ביטוי הן באופי העבודה הן באורך הזמן שלה.

בני ישראל עבדו בכל העבודות שבבנין ובשדה, שהן עבודות קשות מאד מבחינה פיזית. הם היו צריכים להרים משאות כבדים ולהתאמץ מאד, ונדרשו לבנות בנינים גדולים וערים שלמות.

על העיסוק בעבודת הבניין כבר אמרו חכמינו ז"ל **בגמרא**: "כל העוסק בבניין מתמסכן" (סוטה יא ע"ב), וגם העבודה בשדה ידועה כעבודה קשה הכרוכה במאמץ. עבודות אלו ודאי גרמו לבני ישראל גם צער פיזי וגם הרגשה קשה.

הקושי הנוסף היה זמן העבודה, הן מבחינת היום – מהבוקר ועד הערב, ללא מנוחה, והן מבחינת השנים הרבות שעברו על בני ישראל תחת השעבוד.

דבר נוסף שהכביד על בני ישראל היה הלחץ שהפעילו עליהם המצרים להאיץ בעבודתם, כמו שאמר ה' למשה בסנה "וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם" (שמות ב, ט).

מלך חדש

נאמר **בפסוקים ת-י**: "ויקם מלך חדש על מצרים... ויאמר אל עמו... הבה נתחכמה לו".

את המילים "מלך חדש" נפרש כפשוטם: מלך חדש ממש. כך היא דעת אחד האמוראים בגמרא וכך תרגם אונקלוס, והדברים מתאימים להדרכת חכמינו ז"ל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו (הדרש האומר שמלך חדש הכוונה "שנתחדשו גזרותיו" יוצא מידי פשוטו, כי לפרוש זה המלך בפסוק הוא אותו המלך).

בלימוד החומש בגיל הצעיר נבסס את הקומה הראשונה של הלימוד על דרך הפשט, וכשיגדלו מעט יהיה אפשר להביא בפניהם גם את הפירוש השני, וגם זאת מתוך תשומת לב להבנה שהדרש אינו פשוטו, אלא הוא נרמז בפסוק כדי ללמד עניין חשוב.

התחכמותו של פרעה

נדגיש בלימוד כי את הקושי הגדול בעבודת הפרך לא הטיל פרעה על בני ישראל בבת אחת, אלא בדרכי התחכמות וערמה. ההתחכמות היתה שפרעה לא שיעבד את בני ישראל מיד בעבודת הפרך ובעבודות הקשות ביותר, אלא עשה זאת בהדרגה:

שלב א' – מינה על ישראל שרי מיסים.
שלב ב' – העבידם בבניין.
שלב ג' – העבידם בעבודת הפרך.

דגשים חינוכיים בהוראת נושא עבודת הפרך

א. התרשמות חזקה מהקושי שבעבודת הפרך

לשם הבנת העוצמה של זעקת בני ישראל ותפילתם, ישנה חשיבות רבה להרשים את הילדים באופן חזק בקושי השעבוד, כיוון שתיאור זה מהווה בסיס להבנת גודל הגאולה, ולהבנת חובת ההודאה לה' על ההצלה.

יחד עם הסיפור על הקושי הגדול שבעצם העבודה נדבר על הקשיים שנבעו מהתנהגותם האכזרית של המצרים, כמו הכאתם במכות והפעלת לחץ לעבוד ללא הפסקה. עם זאת ניזהר מלתאר בהדגשה יתירה את הרוע של המצרים, כדי שלא ליצור אווירה כבדה ומדכאת מדי, וכדי שלא להפחיד את הילדים יתר על המידה. משום כך בוודאי שלא נמחיש את כל אלו עם הילדים בצורה חווייתית, כגון באמצעות ציורים או הצגות.

כשנספר על הערמה של פרעה, שכאמור, הכניס את בני ישראל לעבודה בהדרגה, ניזהר שלא להרחיב את הדיבור יותר מדאי על מידות שפלות אלו, של ערמומיות ושקר הבאים על ידי הרשע.

נתאר בפני הילדים את **הקושי** הגדול של השעבוד, אולם נימנע מלהרחיב את הדיבור על **הרוע והאכזריות** של המצרים, זאת לאור דברינו ב"עקרונות הלימוד", שהובאו בפתיחה, בעניין תמצות השלילה. יחד עם זה לא נמנע מללמד על רשעותם של פרעה והמצרים, כדי לעורר אצל הילדים הזדהות עם העונש הכבד שהביא עליהם ה'.

ב. ביקורת על אכזריות המצרים

חשוב להשמיע ביקורת חריפה על הרוע והאכזריות של נוגשי מצרים ולא להישאר אדישים ביחס אליהם. נקודה זו הדגיש **הרלב"ג**, וכך כתב:

"להודיע רוע תכונת המצרים בקנאה באכזריות, והנה זכרה [הזכירה] התורה זה להעיר אותנו שאלו התכונות ראוי שיורחקו".

לפי דבריו, התורה באה להרחיק את ישראל ממידת הקנאה והאכזריות, במיוחד לאור טבעם הרחמן, שהרי "ישראל רחמנים בני רחמנים" (על פי יבמות עט ע"א).

ג. השגחת ה' על בני ישראל

נדבר גם אודות ההשגחה של ה' על בני ישראל, שדואג לבניו ואינו מניח לגויים לכלותם, ומקיים את הבטחתו לאבות לעשותם גוי גדול גם בתוך השעבוד הקשה, כפי שנאמר בפסוק י"ב: "וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ". מדברי המדרש אנו לומדים על הרצון העז של ה' להרבות את בני ישראל, כפי שהביא **רש"י**: "ומדרשו, רוח הקודש אומרת כן – אתם אומרים 'פן ירבה' ואני אומר כן ירבה".

אמנם מדרש זה איננו פשוטו של מקרא, כי המילים "כן ירבה וכן יפרך" בפשטותם מתארות מצב ואינן דברי ה', אולם אנו נביא אותו לא כדי להסביר את המילים "כן ירבה וכן יפרוך" אלא כדי לבסס את הרעיון של תוקף רצון ה' בהתרבותם של ישראל.

ד. כח הרצון של בני ישראל

לצד תיאור הקושי הרב של העבודה נרגיל את תלמידינו למידת עין טובה, לחפש את הדברים החיוביים ולהדגישם. כעניין חיובי אצל בני ישראל נדגיש את יכולת העמידה בסבל גם בתנאים קשים, בלי להישבר ובלי להתייאש, דבר המעיד על כח רצון עז. במקביל, נשבח את בנות ישראל על אמונתן הגדולה ועל כח הרצון העז ללדת ילדים ולגדלם גם במצב קשה זה. אפשר להגיע עם הילדים לתיאור חי של הקשיים שעמדו בפניהן של בנות ישראל ומכאן להתרשם ממסירותן ומעז רוחן. נציין כי האמונה בהבטחת ה' שירבה אותם ויגאלם היא שנתנה כח לבנות ישראל ללדת עוד ועוד, חרף כל התנאים הקשים.

ה. המידה של הכרת הטוב ושליטת הפכה

"ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף ויאמר אל עמו... הבה נתחכמה לו" (פסוקים ח-י).

בפסוקים אלו ישנה הזדמנות לחזק את מידת הכרת הטוב. נעשה זאת בביקורת הנוקבת שנשמיע כלפי כפיות הטובה של פרעה, המחזיר רעה לבני ישראל במקום להכיר להם טובה על פעלו הגדול של יוסף במצרים.

נקודה זו אפשר לפתח עם הילדים בדרך של תיאור חיובי, כיצד באמת היה פרעה צריך להתייחס אל בני ישראל, עד כמה היה צריך להתאמץ כדי לכבדם ולעזור להם, וכיצד במקום כל אלו השיבם רעה תחת טובה.

דבר זה העירו חכמינו ז"ל על הפסוק "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף", וכך אמרו:

"אשר לא ידע את יוסף – והלא עד היום הזה מצרים יודעין חסדיו של יוסף [שכלכלן בשנות הרעב]! אלא שהיה [פרעה] יודע [את חסדו של יוסף] ולא השגיח עליו, וכפר מובתו".

(משנת רבי אליעזר פרשה ז)

1. סיבת השעבוד

חכמינו ז"ל ומפרשי התורה עסקו בשאלה: מדוע הביא ה' את השעבוד הקשה על בני ישראל?

המהר"ל (גבורות ה' פרק ט) ניסח שאלה זו בצורה חריפה:

"יש להתבונן בדבר הזה שאמר הכתוב: 'ידע תדע כי גר יהיה זרעך... ועבדום ועינו אותם' – על מה חרי האף הגדול הזה שהיה אומר לו הקדוש ברוך הוא כך?"

האם נעסוק בשאלה זו בגיל צעיר?

לפני שנשיב על שאלה זו נביא בקיצור מעט מההתייחסותם של רבותינו הראשונים לשאלה זו (מתוך המהר"ל שם):

א. **הגמרא בנדרים** (לב ע"א): "אמר רבי אבהו מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים? מפני שעשה אנגריא [שימוש] בתלמידי חכמים שנאמר 'וירק את חניכיו ילידי ביתו' [שהשתמש בהם כחיילים במלחמתו]..." (ראה שם שתי דעות נוספות).

ב. הרמב"ן: "ויש אחרים (האברבנאל)... שאמרו שהטא הנלות היה בחטא השבטים במכירת יוסף...".

לא נביא הסברים אלו שכן אנו נמנעים מלהביא דברי חכמינו ז"ל או פירושי ראשונים העוסקים ב"חטאי" האבות והשבטים, שכן הבנת הדברים כראוי והסברתם לילדים, קשה מאד.

ג. "ויש עוד מן המפרשים... שאמר שלא היה זה בשום חטא, אלא בשביל ייסורים של אהבה, לכך הביא הקדוש ברוך הוא על ישראל גלות, לנקות את ישראל ולזכות את ישראל במה שזכו".
ד. "כי בוודאי מצד עצמו ראוי שיהיה מתפרסם מציאות השם ית' בעולם... רק שצריך חטא להוציא הדבר אל הפעל...".

גם הסברים אלו לא נביא, שכן רצוי להימנע מלעסוק עם ילדים בשאלות על מעשים של ה', ובמיוחד על מאורעות היסטוריים גדולים כמו עבודת הפרך, ועוד יותר כאשר המאורעות קשים מאד, כיוון שהבנת מעשי ה' דורשת העמקה גדולה בכללי ההשגחה, ולילדים עדיין אין כלים להבין. לכן נשאיר אותם בתום ילדותם, וכפי שכתב מרן הרב קוק בספרו ערפלי טוהר (עמ' קלו): "הוודאות האלקית, התום והיושר במעמקיהם, כל אלה הם סגולות ילדותיות, שרק הבל פה שאין בו חטא כולל את תמציתם במהרה מבלי צורך של ידיעה מפורטת".

אם כן בפועל לא נעלה את השאלה בכיתה. בהסברנו נייחס את כל האשמה של הקושי והאכזריות למצרים ונפעל לגנותם באופן חריף, כדברי הרלב"ג:

"להודיע רוע תכונת המצרים בקנאה באכזריות, והנה זכרה [הזכירה] התורה זה להעיר אותנו שאלו התכונות ראוי שיורחקו".

אם תעלה השאלה מצד הילדים, נענה בקצרה שלפעמים איננו מבינים בדיוק את מעשה ה' אך אנו מאמינים שבסוף תצמח טובה לעם ישראל, כפי שאנו רואים שבאמת ה' שמר על בניו, העניש את המצרים והציל את בני ישראל.

המיילדות העבריות (פסוקים טו-כב)

התורה הקדישה לנושא זה בפרקנו שבעה פסוקים, אף על פי שמדובר "רק" בשתי נשים. מתוך זה אנו צריכים להסיק שהתורה רואה חשיבות רבה בלימוד על שתי המיילדות, וזאת בגלל מסירותן הגדולה למען ילדי ישראל.

אפשר לשאול את הילדים: מדוע התורה מקדישה חשיבות רבה ללימוד על המיילדות?
אנו נקדיש בכיתה זמן משמעותי לנקודות אחדות:

יראת האלקים של המיילדות

נאמר בפסוק יז: "ותיראן המיילדות את האלקים".

מידה זו, של יראת אלקים, היתה חזקה מאוד בלבותיהן, עד כדי כך שהיו מוכנות לסכן את חייהן בשבילה, שהרי אי ציות למלך מצרים האכזר, עונשו מוות.

וכך כתב האבן עזרא: "הנבן בנות מוות כי הפכתן מצותי...".
והכלי יקר כתב: "כך יראו המיילדות את האלקים ושמו את נפשם בסכנה...".

עוצמת יראת האלקים של המיילדות הביאה אותן לאמונה ובטחון בה, וכך התגברו על הפחד מפרעה והלכו לילד את נשות בני ישראל בזריזות ובשמחה.

מידת הרחמנות והחמלה

מתוך עיסוק במסירות הנפש של המיילדות נבוא לדבר גם על מידת הרחמנות שלהן. מדברי חכמינו ז"ל (סוטה יא ע"ב, הובאו גם ברש"י) על המילים: "ותחיינה את הילדים" – שהיו מספקות להם מים ומזון, אנו רואים שלא זו בלבד שהן לא שמעו בקול פרעה ולא המיתו את הילדים, אלא הן גם החיו אותם, דבר המראה על אהבה לילדים וחמלה עליהם. המיילדות גם היו מטפלות בתינוקות אחרי הלידה – שוטפות אותם, מנקות אותם ואף שרות להם, כפי שכתב רש"י (ע"פ הגמרא שם ושמות רבה א, טז) שנקראו המיילדות "שפרה" – על שם שמשפרת את הוולד, ו"פועה" – על שם שפועה ומדברת והוגה לוולד, כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה.

וכך אמרו במדרש:

"לא דיין שלא קיימו את דבריו [של פרעה] אלא עוד הוסיפו לעשות עמהן טובות, יש מהן [מהיולדות] שהיו עניות, והולכות המיילדות ומגבות [אוספות] מים ומזון מבתיהם של עשירות, ובאות ונותנות לעניות".

(שמות רבה א, טז)

מתוך אהבתן לתינוקות גם התפללו על בעלי המומים שיבראו, וכך אמרו שם:

"יש מהם [מהתינוקות שנולדו] שראויים לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין... ומה היו עושות? עומדות בתפילה, ואומרות לפני

הקב"ה: אתה יודע שלא קיימנו דבריו של פרעה, דבריך אנו מבקשות לקיים. רבון העולם יצא הולד לשלום...".

(שמות רבה א, טו)

העיסוק במידת הרחמים חשוב מאד. נשתדל לעסוק במידה זו, לפתחה ולהרשים בה את הילדים, כיוון שזו אחת מהמידות הטובות החשובות ביותר.

השכר הטוב שנותן ה' ליראיו

נאמר בפסוק כ: "וייטב אלקים למילדת".

כתב רש"י: "מהו הטובה? [הרי הטובה לא נזכרה בפסוק זה? אלא שהטובה נכתבה בפסוק הבא:] 'ויעש להם בתים' – בתי בהונה, ולויה ומלכות, שקרויים 'בתים'" (ע"פ הגמרא שם ושמות רבה א, טז). ועוד אמרו במדרש שם: "מה היתה הטובה הזאת? שקבל דבריהם מלך מצרים ולא הזיק להן".

ובאור החיים: "ומה הטובה? 'וירב העם'. שבוה יגדל זכותם, כי כולם יחשבו להם כשלא הרגום".

נעלה בכיתה את השאלה: מהי הטובה שהבטיח ה' למיילדות? נשמע מן הילדים תשובות, וננחה את הדיון כך שנגיע לשלוש התשובות שהובאו לעיל:

1. שפרעה לא פגע בהן.
2. שזכו למשפחות מכובדות.
3. שנחשבה התרבות העם לזכותן.

לפי דברי חכמינו ז"ל המובאים ברש"י, יש מקום להדגיש את גודל הטובה של ה', הנותן שכר ליראיו: בשכר מסירות נפשן של המיילדות, יצאו מהן גדולי האומה ומנהיגיה - משה, אהרן ודוד.

המסרים העולים מפרק א

1. בני ישראל במצרים

- א. חיבתם של ישראל לפני ה'.
- ב. צדקותם של כל בית ישראל.
- ג. קיום הבטחת ה' לאבות שישים את בני ישראל לגוי גדול.
- ד. השתדלותם של בני ישראל להוליד ילדים ולגדלם.

2. עבודת הפרך

- א. הקשבה לקושי והזדהות עם סבלם של בני ישראל.
- ב. ביקורת על אכזריות מצרים יחד עם הדגשת החשיבות של מידת הרחמנות.
- ג. ביקורת על כפיות הטובה של פרעה ומצרים, יחד עם שבחה של מידת הכרת הטוב.
- ד. השגחת ה' על עמו להרבותם.
- ה. כח הרצון של ישראל להתמודד עם הקשיים הגדולים.

3. המיילדות העבריות

- א. יראת האלקים של המיילדות, עד כדי מסירות נפש.
- ב. הרחמנות הגדולה של המיילדות.
- ג. השמירה שה' שומר על יראיו.
- ד. השכר הטוב שנותן ה' ליראיו.

פרק ב

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה
2. יציאת משה אל אחיו
3. בריחת משה למדין
4. זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם

לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה (פסוקים א-י)

לידתו של משה

נאמר בפסוק א: "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי". בפסוק זה לא נזכרו שמות האיש והאישה אלא רק שם השבט. נפנה את הילדים לפרק ו' פסוק כ', שם הודיעה לנו התורה את שמותיהם של ההורים עמרם ויוכבד, ונדבר על חשיבותם של עמרם, נכדו של לוי, ושל יוכבד בתו. נציין גם את חשיבותו של שבט לוי, שהיה הנכבד מבין השבטים (כדברי הרמב"ם שהזכרנו בפרק הקודם בעמ' 16). משום כך לא השתעבד בעבודת הפרך והתפנה לעסוק בתורה וללמדה, כדברי רש"י להלן (ה, ד).

כך ניצור רושם מיוחד על משפחתו של משה עוד טרם לידתו. נשאל את הילדים מדוע נאמר בפסוק "וילך", ונמקד את השאלה: מהיכן הלך?

נענה על פי דברי רמב"ן, שכתב:

"בעבור שלא חשש לגזירת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים... כי בכל [מקום ש] מזדרו לעשות עניין חדש יאמר בן... [כתובה המילה "וילך"]".

כלומר, המילה "וילך" מורה על התעוררות של גבורה, שבמקרה זה משמעותה לעשות מעשה נגד גזירת פרעה ולהתחנן ולהוליד ילדים. התעוררות זו של גבורה היא מסר חשוב לילדים. נרחיב את הדיבור על הרושם החזק שפעל מעשה גבורה זה של גדול הדור על בני ישראל, לחזקם באמונה ובבטחון בה, למרות הגזירות הקשות של פרעה. על פסוק זה ידועים דברי רש"י:

"פרוש [עמרם] היה ממנה [מיוכבד] מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה. וזהו 'וילך', שהלך בעצת בתו, שאמרה לו: גזירתך קשה משל פרעה, אם פרעה גזר על הזכרים, ואתה גם כן על הנקבות), והחזירה ועשה בה לקוחין שניים".

בכיתה לא נלמד דברים אלו, אף שהם מדברי חכמינו ז"ל, מפני שאיננו רוצים להציג בפני הילד הצעיר את עמרם כאדם שהתייאש, ושאף השפיע על אחרים בייאושו. כמו כן לא נרצה להציג את מרים הילדה כגיבורה יותר מאביה, וכמי שמטיפה לו מוסר חריף. ועוד: דרשה זו אינה כתובה בפסוק אלא רק נרמזת במילה "וילך". בהוראה לגיל הרך, כאמור, נישאר ברמת הפשט, ורק כשהילד יתבגר נוכל להעמיק בפסוק ולהפגיש אותו עם גודל הקשיים שהיו בעבודת הפרך, עד כדי כך שהשפיעו גם על מנהיגי הדור.

נאמר בפסוק ב: "ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא".

כבר בפסוק זה אנו נפגשים עם ייחודו של משה, בתיאורו – "כי טוב הוא", שמובנו הן מהבחינה הגופנית הן מהבחינה הרוחנית:

הבחינה הגופנית היא שלימות האיברים והיופי, וכך כתב רבנו **אברהם בן הרמב"ם**: "מצד יחס האיברים בהרכבתם, ומושכם, ויופי צורתם, ותמונתם וגם תיאום מזגם", **ובספורנו**: "ראתהו יפה יותר ממה שהיה מורגל [רגיל]".

הבחינה הרוחנית היא אור ה' שנראה עליו, כפי שאמרו חכמים: "כשנולד נתמלא הבית בולו אורה" (רש"י, ע"פ סוטה יב ע"א). ועל אף שאנו נמנעים מלספר דברי פלא ונס שאינם כתובים בפסוק, כאן בלימוד על משה רבינו נחרוג מהרגלנו, ובפרט שהדבר רמוז בפסוק במילים "כי טוב הוא".

מסירותן של יוכבד ומרים

מכאן נעבור לדבר על המאמצים הגדולים שעשו יוכבד ובתה מרים להציל את משה, הן בהשקעת מחשבה הן במעשה, וזאת למרות הסכנה שהיתה כרוכה בכך.

יוכבד עשתה כל שביכולתה להצילו. תחילה בהצפנתו בביתה ולאחר מכן בבניית התיבה עבורו, וכך כתב **הרמב"ן** על עניין זה:

"נתנה אל לבה וחשבה מחשבות בענינו [איך להצילו], וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינצל בתחבולה אחרת, ועשתה לו תיבת גומא...".

נדגיש כי מעשים אלו סיכנו את יוכבד, שהרי עברה על גזירת פרעה, ואף על פי כן היא לא נרתעה.

בהמשך, בפסוק ד', אנו נפגשים לראשונה עם מרים במילים: "ותצב אחתו מרחק".

נשבח את מרים על אומץ לבה, להכנס לסכנה כדי לשמור על אחיה. למעשה זה של מרים נקדיש מקום נכבד בכיתה. נדבר על גילה של מרים (שש), על הסכנה שבדבר, ונשאל: מה היתה מרים יכולה לחשוב או להרגיש באותה שעה?

יחד עם זאת נתאר גם את אמונתה בה' ואת בטחונה בו, שהילד יינצל, כפי שכתב הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" על הפסוק "לדעה מה יעשה לו – באיזה אופן יהיה ניצל".

נתאר לילדים את התיבה החבויה בין קני הסוף על שפת היאור, ונכניסם לאווירת מתח ודריכות: מה יעלה בגורלו של משה?
כהמשך לדברי הנצי"ב שהבאנו נרחיב את הדיבור על השגחת ה' על משה.

חמלתה של בת פרעה

נאמר בפסוק ו: "ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו...".

חמלתה של בת פרעה על ילד מילדי העברים מפתיעה, משום שהיא עושה מעשה נגד גזירת אביה ונגד כל הרוח האכזרית שנשבה בארמון שגדלה בו. היא מרחמת על תינוק קטן הבוכה, והדבר נלמד מסמיכות המילים "בכה ותחמל". וכך פירש הרשב"ם: "והנה נער בכה ותחמל עליו – לפי שהיה בוכה לבן ותחמול עליו".

נדבר על אומץ לבה הגדול של בת פרעה להציל את הילד למרות גזירת אביה, דבר שהפתיע גם את שפחותיה, כפי שאמרו חכמינו ז"ל במדרש:

"אמרו לה: גבירתנו, מנהגו של עולם מלך גזור גזירה וכל העולם אינן מקיימין אותה, ובניו מקיימין אותה. ואת – עוברת על מצות אביך?!".

(שמות רבה א, כג)

ניתן מקום לתיאור חמלתה של בת פרעה ולאומן לבה, ונעצים אותם, כדי לפתח אצל הילדים מידות נעלות אלו ולעורר בהם רצון להתמלא באומן לב ובמסירות למען הצלת הזולת.

את המילים "ותשלח את אמתה ותקחה" נפרש כפשוטו של מקרא: "אמתה" זו שפחתה, וכפי שציין רש"י, שהניקוד (חטף פתח ב-א', וללא דגש ב-מ') מורה כך, וכך הורונו חכמינו ז"ל, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו.

לגיל הרך אנו נמנעים מלספר על נסים שאינם כתובים בתורה, ומשאירים זאת לגיל בוגר יותר, כדי שלא להחליש אצל הילד את הרצון להתאמן. לפיכך לא נספר שידה של בת פרעה השתרבבה הרבה אמות, וגם לא נביא את דברי חכמינו ז"ל האחרים, על כך שנתרפאה מן הצרעת, כדי שלא להחליש בעיני הילד את ההערכה למסירותה של בת פרעה.

אומץ הלב של מרים בפנייתה אל בת פרעה

נאמר בפסוק ז: "ותאמר אחותו אל בת פרעה....".

נדבר על אומץ הלב שנדרש ממרים כדי לגשת אל בת פרעה ונשאל: מהיכן שאבה אותו? נענה שרצתה מאד לעזור לאחיה, וגם כנראה התרשמה מגילוי החמלה של בת פרעה על הילד.

יוכבד מיניקה את משה

נאמר בפסוק ט: "ותקח האשה הילד ותניקהו".

ודאי שלתקופת ההנקה שהניקה יוכבד את משה, שנה או שנתיים, היתה חשיבות מרובה. באותם חודשים ספג משה מהאווירה הכללית ששררה בבית הוריו.

בת פרעה מגדלת את משה

נאמר בפסוק י: "ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן".

כאן נעלה על נס את אומץ לבה של בת פרעה, שניכר כעת ביתר שאת, שהרי הכניסה ילד עברי לתוך בית אביה, ועשתה כל שביכולתה לשמור עליו שלא ייפגע. המילים "ויהי לה לבן" הן ביטוי מיוחד לאהבה של בת פרעה למשה, ועל כן נקדיש לזה מקום ונבקש מהילדים לתאר במה הם חושבים שבאה לידי ביטוי אהבה זו. "ותקרא שמו משה".

מסתבר שהוריו של משה נתנו לו שם, אבל השם שנקבע בתורה הוא "משה", וכך אמרו חכמינו ז"ל במדרש (שמות רבה א, כו):

"מכאן אתה לומד שכרן של גומלי חסדים... לא נקבע לו שם בכל התורה, אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקב"ה לא קראו בשם אחר".

נביא מדרש זה בכיתה, והמטרה העיקרית בכך היא להרשים את הילדים עד כמה גדול השכר שה' משלם לגומלי חסדים, ובמיוחד למי שמוסר את נפשו על כך. במקביל ללימוד על מידותיה הנעלות של בת פרעה נזכיר לילדים שהקב"ה תמיד שומר על משה ומזמן שליחים בכל הדרכים, כדי להצילו.

יציאת משה אל אחיו (פסוקים יא-יד)

מסירותו של משה למען אחיו

נאמר בפסוק יא: "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם".

בפסוק זה אנו נפגשים עם מידותיו הטובות של משה, המתבטאות בשני עניינים: בנכונותו לוותר על כל טוב הארמון ביציאתו ממנו, ובהשתתפותו בצער אחיו.

נפתח שיחה סביב העזיבה של משה את ארמון המלך. נשאל את התלמידים: מה היה למשה בארמון, ועל מה ויתר? נגיע איתם לכך שמשה ויתר על עניינים כגון כבוד וגדולה, יחס טוב ובעצם על רווחה בכל.

א) כבוד וגדולה – נביא את דברי חכמינו ז"ל **במדרש רבה**: "אמר הקב"ה: אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל, ונהגת בהן מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך" (שמות רבה א, כז). ופירש **המהרז"ו** שם כי עסקיו הם: "שרדותך [מלשון שררה] וגדולתך", וכן הביא **רש"י** בשם רבי יהודה: "...שמינהו פרעה [את משה] על ביתו [אחראי על ביתו]".

ב) יחס טוב – כתב בעל **העץ יוסף** בפירושו על שמות רבה (שם): "שלולא נודל חשקו [של משה] לראות בסבלות ישראל ולהשתתף בצערם ועבודתם לא היה [משה] יוצא מעולם פלמין של פרעה, כי שם היה אהוב ונחמד מאד".

ג) רווחה – כידוע בארמון מלכים ישנם משרתים, תענוגות, מאכל ומשקה, גנות ופרדסים ועוד.

לאור דברים אלו נדגיש כי יציאתו של משה מהארמון מלמדת על גבורה גדולה לעזוב כל טוב. מכאן נדבר על המידות הטובות שהתגלו במשה בעזיבת כל טוב הארמון, כנ"ל, על צדקותו, על האהבה לאחיו ועל החמלה עליהם.

השתתפותו של משה בצער אחיו

נאמר בפסוק יא: "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם".

מהמילים "ויוצא אל אחיו" רואים את יחסו של משה אל בני ישראל, שהוא מחשיב אותם כמו אחים אהובים.

בעניין השתתפותו של משה בצער אחיו נאמרו בפסוק המילים: "וירא בסבלתם".

במילים קצרות אלו מתגלה משה בהדרו.

פשוטן של מילים אלו הוא שראה משה את ישראל בעבודתם הקשה, אולם חכמינו ז"ל למדו ממילים אלו שני דברים: שמשה הצטער מאד בצרת אחיו, ואף יותר מכך: שעזר להם בפועל.

נביא לילדים את דברי המדרש בעניין צערו של משה (שמות רבה א, כז): "שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר: חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם".

נביא גם את דברי המדרש בעניין עזרתו לאחיו, וכך נאמר (שם):

"ראה משוי גדול על קמן ומשוי קמן על גדול, ומשוי איש על אשה... ומשוי בחור על זקן – היה מניח דרגון [גדולה] שלו והולך ומיישב להם סבלותיהם".

נתאר דברי חכמינו ז"ל אלו בצורה חיה וחווייתית, באופן כזה שצדקותו של משה וחמלתו על אחיו יעשו רושם חזק על הילדים.

נדגיש את הנכונות הכפולה שגילה משה, גם לוותר על הגדולה בארמון וגם לעבוד קשה בסיוע לאחיו.

משה מכה את האיש המצרי

שיא המסירות של משה למען אחיו ניכר בהכאתו את המצרי.

נאמר בפסוק יא: "וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו".

נתאר את גודל צערו של משה כשראה את אחיו מוכה, ואף את תחושת העלבון הנגרמת מכך שאיש מבני ישראל, שנבחרו להיות בניו של מלך מלכי המלכים, מוכה ביד איש מצרי רשע, מזרע חם. על פי דברי ה"ישועות מלכו" (רבי יהושע מקוטנא, בפירושו לתורה) שויבאו בהמשך, רגש העלבון על מצב זה של העם היה רדום אצל בני ישראל, בעקבות השעבוד הקשה, וחלק מפעולות הגואל היו לעוררו בלב בני ישראל. אצל משה רבנו רגש זה היה קיים ובער בקרבו. הדברים מתאימים להפליא לדבריו של אחד מהראשונים, רבי אברהם סבע, בעל **צרור המור**, שכתב:

"והבין בדבר וראה [משה] דבר זר מאד [מוזר מאד]: איש מצרי מבני חם, העבדים, מושל באיש עברי, וזהו 'תחת עבד כי ימלוד'".

נאמר בפסוק יב: "ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויד את המצרי ויטמנהו בחול".

כדי להרגיל את הילדים בראשית לימודם לדעת את פשוטו של מקרא, שהוא הבסיס לכל הדרשות, נפרש את המילים "ויפן כה וכה" כפשוטן, שהסתכל משה לצדדים לראות שאין איש רואהו, כפי שהביא רש"י בסוף דבריו.

פירוש זה מבליט את מעשה הגבורה שעשה משה בהריגת המצרי, שהרי אם דבר זה יוודע לפרעה הוא עלול להיתפס ולההרג.

נתאר את מצב השפלות של ישראל בעבודתם, שהיו נכנעים לגמרי תחת יד מצרים, לא הרימו ראש, ובמשך כל שנות עבודת הפרך לא

העיזו לעשות מעשה כמעשהו של משה. מעשה זה היה ודאי מעשה גבורה גדול ומרשים. ייתכן שכאשר נודע דבר זה, נוצר רושם כביר בלבבות בני ישראל, רושם שהיכה גלים בכל מושבותיהם.

משה פוגש בשני עברים נצים

נאמר בפסוק יג: "ויצא ביום השני, והנה שני אנשים עברים נצים".

נתאר את הזדעזעותו של משה ממריבה בין אנשים עבריים לבין עצמם, ומתוך כך את תוכחתו לרשע: "למה תכה רעך". יחד עם זאת נסב את תשומת לבם של הילדים לכך שלא משה הוא הקורא למכה "רשע", כדי לא לביישו, אלא המילה "לרשע" נאמרת על ידי התורה. זהו לפי פשוטו של מקרא (ראה בדברי הרלב"ג על הפסוק, המביא פירוש אחר).

נאמר בפסוק יד: "ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר".

נפרש את הפסוק כפשוטו, ונפרט בו שלוש נקודות:

1. "הלהרגני אתה אמר" – "אתה אומר בלבך" ואבן עזרא, וכך פירש גם הרמב"ן.

לא נביא את הדרש, שמשה הרג את המצרי בשם ה' המפורש, כי לילדים הוא קשה להבנה, והוא גם עלול להמעיט בעיני הילד את מידת גבורתו של משה, שהעז להכות את המצרי בידיו ממש.

2. "ויירא משה" – כפשוטו, פחד שייתפס.

3. "אכן נודע הדבר" – כמשמעו, נודע דבר הריגת המצרי.

כדי לא לדבר בגנותם של ישראל לא נביא את מדרשו, שפחד שמא אין ישראל ראויים להיגאל, שהרי אין הכרח לכך בפשט הפסוק.

בריחת משה למדין (פסוקים טו-כב)

אחרי הייודע דבר הריגת המצרי ורצון פרעה להרוג את משה, בורח משה לארץ מדין מפני פרעה. בפסוקים בפרשתנו לא נאמר כיצד הצליח משה לברוח, אבל בפרשת יתרו רואים שה' הוא שעזר לו להינצל, כפי שנאמר: "כי אלקי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה" (יח, ד). כנראה שהבריחה ממצרים היתה בלתי אפשרית, מפני שהיתה שמורה היטב, על ידי חומות ושומרים רבים. נסביר לילדים שה' עזר למשה, ואף עשה לו נס, אבל נציין שאיננו יודעים כיצד.

פגישתו של משה עם בנות יתרו

בעניין פגישת משה עם בנות יתרו נדגיש שני עניינים ונקדיש להם מקום מרכזי בלימוד: הרצון הטוב של משה להושיע את הבנות והכרת הטוב של רעואל.

הרצון הטוב של משה להושיע את הבנות

נאמר בפסוק יז: "ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם".

כדי להבין את משמעותו של מעשה זה נתאר את המצב אליו נקלע משה, בו הוא ניצב מול כמה רועים אלימים בעלי זרוע, והוא אדם זר הבורח ממצרים ומגיע לארץ זרה לו, ולמרות זאת הוא מגלה אומץ לב, קם ממקומו ומושיע את הבנות.

נשאל את הילדים: מאין היה לו אומץ זה? נשמע תשובות, ונאמר אף אנו שהרצון הטוב שלו לעזור הוא שנתן לו כח.

בפסוק אין מתואר כיצד הושיע משה את הבנות, אבל מדברי חכמינו ז"ל מתבאר שמה לא נאבק עם הרועים פיזית, אלא הכניעם בדיבור, בכח הצגת הצדק בדבריו.

וכך אמרו חכמינו ז"ל **במדרש** (שמות רבה א, לב): "ויקם משה ויושען – אמר: דרך אנשים [שהם] דולים ונשים משקות, וכאן נשים דולות ואנשים משקים!".

מפירוש "ידי משה" על המדרש עולה שמשה לא אמר דברים אלו רק בלבו אלא אמרם בפועל באוזני הרועים. לאור דברי חכמינו ז"ל אלו נתאר בכיתה את משה עומד עמידה זקופה, מוכיח את הרועים במילים תקיפות, והם נבהלים ממנו ומפסיקים לצעוק על בנות יתרו. נוסף שמשה אינו מסתפק בכך אלא גם דולה מים ומשקה את כל הצאן.

נרשים את הילדים בדמותו הגדולה של משה, לאור המידות הנעלות המתגלות בו: טוב לב, אומץ לב, רדיפת צדק, מאבק אצילי למען הזולת ועשיית חסד בזריזות. נוסף על כך נתאר כיצד הופעתו המרשימה השפיעה אף על רועים בעלי זרוע.

סיבת גירושן של בנות יתרו בידי הרועים אינה מוזכרת בפסוקים, אולם חכמינו ז"ל גילו לנו זאת, וכך אמרו **במדרש**:

"יתרו כומר לעבודת כוכבים היה וראה שאין בה ממש ובסר עליה [מאס בה] והרהר לעשות תשובה, עד שלא בא [עוד לפני שבא] משה, וקרא לבני עירו ואמר להם: 'עבשיו הייתי משמש אתכם, מעתה זקן אני. בחרו לכם כומר אחר, עמד והוציא בלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל. עמדו ונדרוהו...".

(שמות רבה שם)

נציין שבח זה של יתרו, וכן את הנכונות שלו להפסיד את מעמדו הנכבד ככהן הראשי, ואף להסתכן בנידוי, כל זאת למען הדבקות באמת.

מכאן נסביר מדוע לא רצו הרועים לרעות את צאנו ומדוע גירשו את בנותיו (אפשר להתחיל בשאלות אלו, לגרות את הילדים לתשובה, ולבסוף להביא את דברי המדרש).

נביא מדרש זה אף על פי שדבריו אינם כתובים בפסוק, משום שאין הוא סותר את פשוטו של מקרא אלא מוסיף את הסיבה לגירושן של בנות יתרו, שאינה מופיעה בדברי המקרא, ויש בו מסר חשוב.

הכרת הטוב של רעואל

נאמר בפסוק כ: "ויאמר אל בנתיו ואיו למה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם".

נפתח בשיחה על גודל מידת הכרת הטוב של רעואל, ועל ביטוייה, הניכרים הן בדבריו הן במעשיו:

בדבריו – שהתפלא על בנותיו שעזבו את מושיען, ובמעשיו – שציווה לקרוא לו והגיש לו ארוחה.

יתר על כן: רעואל לא הסתפק בהכנסת אורחים רק ליום אחד, אלא אף נתן למשה את בתו לאשה.

דמותה של ציפורה

מכך שמשה רבנו הסכים לקחת את ציפורה לאישה ברור הדבר שהיא היתה בעלת מידות טובות ויראת ה'.
וכך אמרו חכמינו ז"ל **במדרש** (שמות רבה שם) על ציפורה: "ולמה נקרא שמה צפורה? שמיהרה הבית כציפור".
ופירש **המהרז"ו** שם: "כך מיהרה בית אביה מכל זומאה ועבודת כוכבים".

על פי זה נדבר על הנכונות של ציפורה ללכת בדרכו של אביה, לעזוב את עבודת הכוכבים ולהשפיע בעניין זה על כל המשפחה. אפשר אולי לומר שציפורה היא זאת שהשפיעה על אביה, שכן כך משמע קצת מלשון חכמינו ז"ל "שמיהרה בית אביה".
נדבר גם על הכרת הטוב שהכירה ציפורה למשה, שהרי על פי דברי **המדרש** שם, מבין שבע הבנות היא זאת שקראה למשה בזריזות, וזו לשונם: "מיד רצתה צפורה אחריו כציפור והביאה אותו".

הולדת גרשום

נאמר **בפסוק** **כב**: "ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה".

משה מבטא את הקשר שלו עם אחיו בקריאת השם לבנו, וכמו שכתב **המלבי"ם**: "והיה עינו ולבו שם כל הימים לשוב אליהם". לאור פירוש זה נדגיש לילדים את אהבתו לאחיו בני ישראל, ומתוך כך את צערו על כך שהוא נמצא רחוק מהם ואיננו יכול להשתתף עמם בצרתם ולעזור להם. נציין כי אף על פי שמשה נמצא במרחק רב ממצרים, עיקר מחשבתו היא על בני ישראל, דבר הניכר בקריאת השם לבנו.

זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם (פסוקים כג-כה)

זעקת בני ישראל

נאמר בפסוקים כג-כד: "ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם... וישמע אלקים את נאקתם..."

בפסוקים אלו נאמרו שלוש לשונות של צעקה – "זעקה", "שוועה" ו"נאקה".

נדבר עם הילדים על ההבדל בין מילים אלו לבין המילה הפשוטה צעקה, ונגיע לכך שמילים אלו מביעות בחינות מיוחדות של צעקה: את עוצמת הצעקה, ואת היותה בוקעת מעומק הלב.

כאן המקום לחזור במילים קצרות על עניין כובד עבודת הפרך וכך להבין יותר את עומק הזעקה.

ממפרשים רבים עולה כי זעקה זאת איננה רק צעקה של כאב, אלא גם פנייה לה' בתפילה, וכך כתב הרמב"ן בפירושו לפסוק כ"ד: "מפני הצעקה קבל תפילתם ברחמיו", ובעקבותיו כתב הנצי"ב: "ואם בן היה התפילה לה' רק בקול צעקה, אוי ואבוי ה' אלקי אבותינו".

נסביר שבני ישראל ניצלו את המנוחה מן העבודה לזעוק אל ה' ולהתפלל אליו, ובדבר זה בא לידי ביטוי שינוי בהתנהגותו של העם, שפנה אל ה', וזעק אליו מקירות לבו.

ה' שומע את זעקת בני ישראל

בפסוקים כ"ג-כ"ה מוזכרות כמה מילים המתארות את קבלת הזעקה:

"ותעל שועתם אל האלקים", "וישמע אלקים את נאקתם", "ויזכור אלקים את בריתו", "וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים".

נסביר כי התורה השתמשה בדרכים רבות ושונות כדי לבטא את הקשר העמוק ואת החיבה של האלקים לעמו ישראל: ותעל שועתם, וישמע, ויזכור, וירא, וידע. עצם ריבוי הלשונות מסב את תשומת הלב

לאכפתיות הרבה של ה' כלפי הסבל הנורא של עם ישראל. אמנם ישנה בעיה להרחיב את הדיבור בכיתה סביב אהבת ה' לעמו והרחמים עליהם, משום שאז עלולות לעלות השאלות – מדוע לא ריחם ה' עליהם כבר שנים רבות קודם לכן ומדוע בכלל הכניסם למצרים לשעבוד קשה כל כך.

שאלות אלו הן כבדות משקל, ואפילו למבוגרים לא תהיה פשוטה ההתמודדות עימהן, קל וחומר לילדים רכים, שכפי שהוזכר בפרק הקודם בעניין קושי השעבוד טרם רכשו כלים להתמודדות זו.

משום כך נעדיף שלא להעלות שאלות אלה בפני הילדים, אולם אם יתעוררו השאלות מצד הילדים עצמם, או אם נרגיש צורך לעסוק בהן בכל זאת, כדי שהדבר לא יעיק עליהם בלבם פנימה, נסביר תוך כדי לימוד הפסוקים שכעת חל השינוי אצל בני ישראל, והוא **שהחלו לפנות אל ה' בתפילה, ותפילה מטבעה כרוכה יחד עם התשובה**, וכפי שתרגם **יונתן בן עוזיאל**: "וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בטומרא...", כלומר: גלויה לפניו התשובה שעשו בסתר, ולכן כעת שמע ה' את צעקתם.

המסרים העולים מפרק ב

1. לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה

- א. המיוחד במשה ובמשפחתו.
- ב. הרצון הטוב והאומץ של מרים.
- ג. השגחת ה' על משה.
- ד. חמלתה של בת פרעה על משה, מסירותה ואהבתה אותו.

2. יציאת משה אל אחיו

- א. אהבתו של משה לאחיו והשתתפותו בצערם.
- ב. נכונותו של משה לוותר על הכל למען אחיו.
- ג. טוב הלב שגילה משה בעזרתו לאחיו.
- ד. גבורת משה להציל את אחיו.
- ה. תוכחה מתוך אהבה.

3. בריחת משה למדין

- א. רדיפת הצדק של משה בדבריו לרועים.
- ב. רצונו הטוב של משה וגבורתו שהתגלו בהצלת בנות יתרו.
- ג. גמילות החסד של משה בהשקאת הצאן של בנות יתרו.
- ד. הכרת הטוב של רעואל כלפי משה.
- ה. משה חושב על אחיו ומצטער בצערם גם בהיותו בארץ רחוקה.

4. זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם

- א. הזעקה והתפילה של בני ישראל לה'.
- ב. אהבת ה' לעמו – קבלת הצעקה.

פרקים ג-ד

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו
2. שליחותו הגדולה של משה
3. שיבת משה ליתרו וחזרתו למצרים
4. הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם

משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו

(פרק ג פסוקים א-ט)

שבחו של משה כרועה צאן

נאמר **בפסוק א**: "ומשה היה רעה את צאן יתרו... וינהג את הצאן אחר המדבר...".

נשאל את הילדים אלו מידות טובות של משה נלמדות מפסוק זה. לאחר שנשמע את רעיונותיהם, נצביע אנחנו על מספר מידות טובות העולות מפסוק זה, והן:

1) **הכרת הטוב** – משה מכיר ליתרו טובה על חסדו, שנתן לו מקום בביתו, והוא מתנדב מעצמו להחזיר טובה ולרעות את צאנו, על אף שזאת עבודה קשה.

2) **החסד** – משה רוצה לשחרר את בנותיו של יתרו מרעיית הצאן, בידעו שהיא עבודה קשה מאד בשביל בנות.

3) **היושר** – משה מתרחק מהגזל, ולכן הולך לרעות את הצאן דווקא "אחר המדבר", במקום הפקר, וכפי שהביא רש"י בשם מדרש תנחומא, שהלך "להתרחק מן הגזל, שלא ירעו כשדות אחרים".

4 **יראת ה'** – משה בוחר להיות במדבר, מקום שומם מבני אדם, כדי שיוכל להתפלל לה' וללמוד תורה בשקט ובאין מפריע, וכך כתב הנצי"ב: "והוא כדי שיוכל להתבודד ולחקור אחר אלקות ובדומה".

את דברי הנצי"ב הללו לא נביא לילדים כלשונם, מכיוון שמילותיו "להתבודד" ו"לחקור" אינן מתאימות להבנתם.

5 **החמלה** – חכמינו ז"ל דיברו רבות על היחס הטוב שהעניק משה לצאנו, וכך אמרו **במדרש**: "ה' צדיק יבחן" – ובמה יבחנו? במרעה צאן... ובדק לְמִשָּׁה רִבְנֵנו בְּצֹאן וּמִצֹּאן רַחֲמָן".

כאן נביא גם את **המדרש** הידוע (שמות רבה ב, ב-ג):

"אמרו רבותינו כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לחסות [מקום מחסה]. כיון שהגיע [השה] לחסות נודמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשותת. כיון שהגיע משה אצלו אמר: 'אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני הצמא. עייף אתה', הרכיבו על כתפיו והיה מהלך".

נציין בפני הילדים את גדולתה של התורה – מפסוק אחד אפשר ללמוד כל כך הרבה עניינים חשובים וערכיים.

נרגיל את תלמידינו למידת "עין טובה", לחפש את הדברים החיוביים ולהדגישם, במיוחד אצל גדולי העם וביותר אצל משה.

התגלות ה' למשה בסנה

נאמר בפסוקים ב-ד: "וירא מלאך ה' אליו בלבת אש... ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה".

כל עניין הנבואה הוא עניין מופשט, שכלי וגבוה, מבחינת הילדים הצעירים, ובמיוחד נבואתו של משה. על כן לא נעסוק עם התלמידים במשמעותה של הנבואה ולא במדרגת הנביא, אלא רק נציין את גדולתה, שה' מדבר רק עם יחידי סגולה, גדולי האומה, צדיקים ויראי ה'.

כמו כן נציין את טובו של ה', שאינו מתגלה אל משה פתאום, כדי לא להבהילו, אלא בהתחלה מראה לו דבר פלא, את הסנה הבווער באש שאיננו אוכל, ורק כאשר משה מתקרב ה' מדבר אליו.

חכמינו ז"ל במדרשים, ובעקבותיהם מפרשי התורה, עסקו הרבה במשל ובנמשל של מראה הסנה. אנו לא ניכנס לכך, אלא נאמר באופן פשוט שה' הראה למשה מראה פלאי כדי למשוך את תשומת לבו, שיתקרב להתבונן, וזאת תהיה ההכנה לשמוע את דברי ה'.

דברי ה' אל משה לפני הטלת השליחות

נאמר בפסוקים ד-ז: "...ויאמר משה משה... ראה ראיתי את עני עמי". ה' קורא למשה פעמיים "משה משה". מכאן ניתן ללמוד על אהבת ה' למשה, וכפי שכתב המלבי"ם: "וכפל הקריאה מורה על החיבה" (כמו שמצינו אצל אברהם אבינו: "אברהם אברהם").

גם בפסוקים אלו נרגיל את הילדים לחפש את החיוב ולעסוק בו. נציין את תכונותיו הטובות של משה: הן הזדרזותו לשמוע את קול ה' – "ויאמר הנני" (פסוק ד), והן יראת ה' שהיתה בו – "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים" (פסוק ו).

ניתן מקום נכבד לפסוקים העוסקים ביחס של האהבה והחמלה של ה' לישראל (פסוקים ז-ט), ובכך נעורר בליבם של הילדים את האמונה והבטחון באהבה ובדאגה של ה' לכל אחד ואחד מבני ישראל, וממילא גם אל הילדים בהיותם בנים לאומה נפלאה זו.

נדבר על אהבת ה' לעמו ועל חמלתו כלפיהם, ונלמד זאת מתוך הכפילות של המילים: "ראה ראיתי", כפילות המביעה הזדרזות. כמו כן נעמוד על המילה "עמי" – זו הפעם הראשונה בתורה בה מעיד ה' שאנו עמו.

מעלותיה הטובות של ארץ ישראל

נאמר בפסוק ח: "...אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש...". בפסוק זה נדבר על החסד שה' רוצה לעשות עם עמו, שלא זו בלבד שבא לגאלו מהעבדות, אלא הוא גם חפץ להביאם למקום הטוב ביותר. בהזדמנות זו נדבר על מעלותיה של ארץ ישראל, ובעיקר על הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש", הנזכר כאן לראשונה בתורה. נביא מדברי המפרשים על שבחי הארץ, ונתמקד בדברי הרמב"ן כאן, שכתב:

"כי שבת תחילה את הארץ, שהיא טובה, לומר שהאוויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה ושהיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במרחב, או טעם רחבה שיש בה רחבות – שפילה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות... אמר כי היא שמנה, שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כולה בדבש מהם...".

שליחותו הגדולה של משה

(פרק ג, פסוק י – פרק ד, פסוק יז)

ה' הטיל על משה את השליחות הגדולה ביותר בהיסטוריה – להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. ה' בחר במשה מכל העם כולו – מכל זקניו, חכמיו וצדיקיו. חמש טענות טען משה כנגד השליחות שהוטלה עליו להוציא את בני ישראל ממצרים, וה' השיבו על כולן.

טענות משה

תשובות ה'

(ג, יא)	1) "מי אנכי כי אלך אל פרעה?"	"כי אהיה עמך" (יב)
(יג)	2) "...ואמרתי להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם?"	"אהיה שלחני אליכם" (יד)
"ה' אלקי אבותיכם... שלחני אליכם" (טו)
(א, וד)	3) "זהן לא יאמינו לי... כי יאמרו לא נראה אליך ה'" (א, וד)	נתן לו שלושה אותות:
הנחש, הצרעת, והדם. (ב-ט)
(ו)	4) "לא איש דברים אנכי... כי כבד פה וכבד לשון אנכי" (ו)	"מי שם פה לאדם... הלא אנכי ה'" (יא)
(יג)	5) "שלח נא ביד תשלח" (יג)	"הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא" (יד)

ענותותו של משה

בהתחלת העיסוק בנושא נשאל את הילדים מדוע סירב משה לקבל את השליחות הגדולה, הרי הוא אהב את אחיו והצטער מאד בסבלם, כפי שהזכרנו בשם חכמינו ז"ל, ואף יצא מהארמון לעזור להם בכל כחו, ומי כמוהו ישתוקק להצילם ולהיות השליח לגאולתם!

נשמע את תשובותיהם ונכוונם לשים לב אל מידת הענוה של משה, שחשב כי אינו ראוי לתפקיד כה נכבד.

מידת הענוה של משה מתגלית כאן בצורה מפליאה מאד, ועל כך כתב הכלי יקר, בעקבות פירושי הראשונים (ראה גם דברי רש"י ד, י):

"כי משה היה עניו מכל האדם, ובעיניו היה הוא שפל אנשים, לפיכך אמר: "מי אנוכי כי אלך אל פרעה" – וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך, והן מצד מעלת ישראל אמר: "וכי אוציא את בני ישראל" – כי אומה גבוהה ורמה בזאת – בני אברהם יצחק ויעקב עם גדול ורם, איך ילכו אחרי שפל ובוזי כמוני".

בפרקים אלו נדבר בשבח הענוה, אך לא נעשה זאת במידה מוגזמת כדי שלא לחסום את הילד מלפתח את הבטחון העצמי שלו ואת האמון בעצמו ובכחותיו. בגיל הרך ניתן מקום רחב יותר למידות הקודמות לענוה, כמו לב טוב, אהבה ויושר, שהן מביאות את הילד להכיר את כחותיו ומתוך כך דוחפות אותו לפעול ולעשות דברים טובים בחייו. באופן זה מתאפשר לילד לתת ביטוי לרגשותיו, ולתסיסת החיים שבתוכו.

מידת האחריות של משה

על הסברו של הכלי יקר נשאל שאלה: אמנם מידת הענוה היא מידה טובה וחשובה, אבל האם מותר לאדם להימנע בגללה מלעשות טוב? במיוחד נשאלת השאלה אצל משה: וכי בגללה יימנע מלקבל שליחות כה גדולה, להציל את בני ישראל אחיו ואהוביו?

דרך שאלה זו נדגיש את גודל מידת האחריות שהיתה למשה. נסביר לילדים שמשה סרב לקבל את השליחות מתוך הרגשת אחריות; מתוך חשש פן לא יצליח במשימה ואף יזיק לה ויעכב את יציאת העם ממצרים.

הסבר זה עולה מדברי הישועות מלכו, (את דבריו הזכרנו בפרק הקודם), המתאר את גודל ההשפעה והעוצמה הנדרשים משליח ה' הבא לגאול את ישראל ממצרים.

ה' פונה אל משה באמירה בלשון כפולה: "פקד פקדתי", והישועות מלכו מפרש את הכפילות באומרו כי מדובר כאן בשתי פקידות: פקידה אחת היא פקידת הגוף, החומר, והפקידה השנייה היא פקידת הנפש. וכך כתב:

"ופקודת הנפש היה [כלומר תהיה] תיכף בביאת הגואל, כי מיד בביאתו נתעוררו [ישראל] להתבונן על מצבם השפל, זרע עמוסים [כינוי לעם ישראל] יהיו עבדים נכנעים לזרע חם, דבר שלא הרגישו עד כה [מרוב צרות השעבוד], כי כבר היה נכבה בלכם רגש הנפשי הזה [עם ישראל לא הרגיש מרוב עבדות את השפלות שבעצם היותו עבד לזרע חם], זאת [השינוי בהסתכלות וראיית ההשפלה במצב] לא יוכל לעשות [לגרום] רק הגואל האמיתי הבא בכח ה'".

ומשה, דווקא מפני שהכיר את גודל הפעולה אשר לה נדרש הגואל האמיתי, הבא מכח ה', ומכח הרגשת האחריות העצומה כלפי עם ישראל, דווקא משום כך חשב שאיננו מתאים לשליחות.

טענות משה ותשובות ה' עליהם

הטענה הראשונה: "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים... כי אהיה עמך"

לאור האמור לעיל נסביר את טענתו הראשונה של משה: "מי אנכי כי אלך אל פרעה".

משה חשב שאין בו העז לעמוד בפני פרעה, וגם לא הכישרון להשפיע עליו, "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" – וכן חשב שאין לו יכולת

לעורר את העם, השקוע בתוך עבודת הפרך כל שעות היום במשך שנים רבות, ומורגל להיות עבד נרצע לאדוניו המצרים. על כך **ענה לו ה'**: "כי אהיה עמך" – ה' יהיה עמו ויעזור לו לדבר בפני פרעה וגם בפני בני ישראל.

הטענה השנייה: "ואמרו לי מה שמו... אהיה... ה' אלקי אבתיכם"

טענתו השנייה של משה, "ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם", קשה להבנה, במיוחד לילדים שאינם מבינים כיצד ייתכן שעם ישראל לא ידעו את שם ה'. ומה שענו המפרשים שכל אחד משמות ה' יש לו משמעות שונה בהנהגת ה' בעולם – הסבר זה בודאי אינו מתאים לילדים.

אנו נסביר כי משה חשב שאם יאמר לבני ישראל שבא להוציאם ממצרים הם לא יאמינו לו, כי התיאשו כבר מהגאולה. על כן הוא מבין שישראל צריכים לשמוע שם חדש משמות ה', שם שעדיין אינם מכירים, כדי לעורר אותם ממצבם המדוכא, והמילים "אלקי אבותיכם" לא יספיקו לעוררם. משום כך אמר משה לה': אם ישאלו ישראל "מה שמו" – כלומר, אם יבקשו ממני לומר להם שם של ה' שיש בו חידוש, שיש בו תקווה, "מה אמר אלהם"?

על זה **ענה לו ה'**: "אהיה" – כלומר, ה' נותן למשה שם חדש לומר לעם ישראל. משמעות שם זה היא הבטחה לישראל שמאהבת ה' אותם הוא יהיה עמהם תמיד ויעזור להם. הבטחה זו מקופלת במילה "אהיה". החידוש שבשם זה יגרום לישראל התרגשות גדולה מאד, והם יתעודדו ויקבלו כח להתגבר על הייאוש.

ה' מוסיף למשה שיזכיר שם נוסף מעבר לשם אהיה – את שם הוי-ה, "ה' אלקי אבתיכם", שם שבוודאי הכירו בני ישראל, אבל הוא ישפיע עליהם במיוחד להאמין.

פסוקים אלו (יג"ט), בהם מופיעה שאלת משה "מה שמו" ותשובת ה' "אהיה" וכו', הינם מהפסוקים הקשים ביותר בתורה להסבר, בפרט לילדים רכים. כל הסבר שניתן יהיה עדיין קשה ולא יתיישב לגמרי בלבם של הילדים, לכן נקצר בהסבר פסוקים אלו ולא נתעכב עליהם.

הטענה השלישית: "זהו לא יאמינו לי... לשני האתות האלה"

ביחס ל**טענתו השלישית** של משה, "זהו לא יאמינו לי", נסביר כי משה חשש פן למרות הבטחת ה' שיהיה עמו ולמרות השמות שנתן לו, עדיין עם ישראל לא יאמין לו, שכן הם שקועים בעבודה בכל גופם ובכל נפשם, הם מרגישים עבדי עולם, ולכן לא יאמינו שהגיע זמן הגאולה. על כן ה' נתן למשה אותות, בידעו שראיית דבר פלאי תגרום לעם התרגשות גדולה ותעורר בו את האמונה כי ה', בורא שמים וארץ, שולט בהם ומשנה את סדרי הטבע לטובתם, כדי להוציאם מעבודתם. מכח זה תתחזק גם אמונתם. נדגיש כי ה' יודע עד כמה מצבו של העם קשה, וכי ייתכן שלא יאמינו כולם לאות הראשון, ואפילו אחרי האות השני יישארו אנשים שלא יאמינו, לכן ה' נותן למשה אות שלישי, כפי שנאמר: "והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה...".

הטענה הרביעית: "לא איש דברים אנכי... מי שם פה לאדם"

ב**טענתו הרביעית** של משה, "לא איש דברים אנכי", נסביר שבגלל שלא היה רגיל לדבר לפני שרים ומלכים פחד משה שפרעה לא ישמע אליו.

[לילדים לא נסביר שמשה היה מגמגם, משתי סיבות: א. אין זה המובן של "כבד פה". ב. מפני שהדגשת פגם כזה אינה לכבודו של משה, וכבר אמר רבי נחמיה לרבי יהודה ביטוי כעין זה בעניין אחר: "אם בן עשיתו בעל מום למשה רבנו עליו השלום" (שמות רבה א, כד)].

על כך באה תשובת ה': "מי שם פה לאדם", כלומר – אני בראתי את הפה ואת כושר הדיבור ואני אשים בפיך את הדיבור הראוי לפני שרים ומלכים.

הטענה החמישית: "שלח נא ביד תשלח... ידעתי כי דבר ידבר הוא" גם לאחר כל תשובות ה', משה מרגיש את גודל האחריות, ודווקא בגלל רצונו העז שהשליחות תצליח, הוא ממשיך להתעקש: "שלח נא ביד תשלח", כלומר – ישנם אנשים חכמים וטובים ממני, כמו אהרן אחי, שיצליחו בדיבורם לעורר את העם ולעודדם, ואף לדבר כראוי לפני פרעה, והם מתאימים לתפקיד יותר ממני. על כך עונה לו ה': "הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא", כלומר – אהרן יעזור לך לדבר אל פרעה ואל העם, ואני יודע את יכולתו הטובה לעודד את העם ולהשפיע עליו, אולם עדיין התפקיד מוטל עליך.

האם נביא הסבר המדבר בגנותם של ישראל:

הספורנו מפרש שמשה חשב שבני ישראל אינם ראויים לגאולה, וכך כתב: "וכי אוציא את בני ישראל – שאזכה להוציא את בני ישראל, שהם עתה בלתי ראויים לכך" (ראה גם רש"י ג, יא-יב). אנו לא נביא פירוש זה לילדים, כדי לא לדבר בגנותם של ישראל, ומתוך המגמה החינוכית להרגיל את הילדים לעין טובה, עד כמה שאפשר.

אמנם בדברי חכמינו ז"ל מצינו, על פי הפסוקים בספר יחזקאל, שישראל למדו מהמצרים ועבדו עבודה זרה, ואף היו שקועים במ"ט שערי טומאה, אך מכיוון שבפסוקים אצלנו אין מוזכר גנאי זה, לא נעסוק בו. את דברי חכמינו ז"ל, שדבריהם דברי אלקים חיים, נשאר לשלב מאוחר יותר.

רק בגיל בוגר יותר, לאחר שנבנה אצל הילדים יחס של הערכה וכבוד לבני ישראל, נוכל להעמיק בשאלה מה היה חטאם, ונלמד שהידרדרו לכך בגלל חוזק השליטה של המצרים עליהם והשתעבדותם הגמורה אל המצרים, עד שנגררו אחריהם גם בתרבות הרוחנית של עבודה זרה,

אבל בעומק הדבר לא מרצונם האמיתי נפלו אל הטומאה (וכדברי הילקוט שמעוני שהיו ישראל מטורפים בדעתם מחמת השעבוד הקשה, ולכן נפלו בעבודה זרה).

שיבת משה אל יתרו וחזרתו למצרים (פרק ד פסוקים יח-כו)

נאמר בפסוק יח: "וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים...". בפסוק זה נדגיש שני דברים: את הכבוד שנהג משה ביתרו, כבוד שבא לידי ביטוי בדרך הפרידה ממנו, ואת הענוה של משה.

הכבוד שנהג משה ביתרו

הכבוד שרחש משה ליתרו הוא רב מאד, מפני שהוא מכיר לו טובה, וכך כתב הנצי"ב: "כיון שהוא חותנו ועשה טובה עמו שנתן לו אשה ולחם". בהקשר זה נדגיש עד כמה חשובה הכרת הטוב, שבגללה משה אינו הולך מיד אחר מעמד הסנה למלא את שליחותו במצרים כפי שנצטוו מאת ה', אלא מתעכב במדין כדי להיפרד כראוי מחותנו. ייתכן שמשה גם אינו רוצה שיתרו יפגע מכך שהלך מביתו בלא להיפרד ממנו, וכך כתב הרלב"ג בעניין זה:

"והוא שראוי לאדם שלא יפרד ממי שהוא יושב עמו אם לא בדיעתו וברשותו... הלא תראה כי משה עם שכבר צווה מאת ה' שישוב למצרים... הנה לא רצה לצאת מבית יתרו בזולת ידיעתו והסכמתו".

הענוה של משה

נסב את תשומת לב הילדים לשאלה מדוע אין משה מספר ליתרו את כל דברי ה' ואת דבר השליחות הגדולה שקיבל, אלא רק אומר לו: "אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים".

נצביע על כך שמהתנהגותו זו של משה אפשר ללמוד על ענותנותו, שאינו מתפאר בגדולתו ובתפקיד אליו נבחר.

מילת הבן במלון

בעניין פרשת ברית המילה במלון (פסוקים כד-כו) אנו נתקלים בבעיה. אם נסביר היטב את כוונתו הטובה של משה, שלא מל את בנו אליעזר, יקשה עלינו להבין את כוונת ה' להמית את משה, ואם לא נסביר את כוונתו של משה, יקשה עלינו להבין כיצד התרשל בקיום מצוה כה חשובה.

מאחר וסוגיה זו מורכבת וקשה, וכבר עמדו על כך מפרשים רבים, לא נעסוק בה בהרחבה ונלמדה יחסית מהר. יחד עם זאת ניתן הסבר קצר למעשהו של משה, שלא מל את בנו בדרך מפאת הסכנה, אבל בהגיעו למלון היה על משה להניח את כל עסקיו ולהזדרז בקיום מצוה יקרה זו. אולם משה לא נהג בזריזות הראויה לאדם גדול כמותו, וכפי שכתב רש"י: "...ומפני מה נענש, לפי שנתעסק במלון תחילה...". והרלב"ג הוסיף: "כי ילמדו ממנו שאר האנשים ולא ינהגו בעשייתם המצוות בזריזות".

נוכל להסביר גם כאבן עזרא שכתב: "ויפגשוהו ה' – שבא חולי על משה מה'... ויבקש המיתו – אם לא ימול בנו. ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו ציפורה".

נוכל לומר לילדים שה' הביא מחלה על משה כדי שיבין שצריך למול את בנו, וכך באמת עשה משה, ובקש מציפורה למולו.

הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם

(פרק ד פסוקים כז-לא)

פגישת משה ואהרן

נאמר בפסוקים כז-כט: "ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה... וישק לו... וילך משה ואהרן...".

בפסוקים אלו נפגשים אנו עם מידותיו המופלאות של אהרן ובטוהר לבו.

נפתח שיחה עם הילדים על אדם שנשא בעול עם הציבור במשך שנים רבות ולבסוף מעבירים את ההנהגה ממנו לאדם אחר. נשאל: כיצד ירגיש אותו האדם כלפי המנהיג החדש וכיצד יתייחס אליו בפועל? ננסה לשמוע מהילדים את התכונות הטובות של אהרן, ומכאן נבוא לדבר על גדולתו, שאהב מאד את משה עד שכלל לא קינא בו, וכאשר נודע לו שאחיו הקטן, שלא נשא בעול באותם שנים כאשר ברח למדין, יהיה המנהיג של ישראל – הוא איננו מקנא, וזאת על אף שאחיו היה צעיר ממנו ועל אף ששנים רבות הנהיג אהרן את בני ישראל במצרים, השתתף בצערם ועודד אותם. יתרה מזאת – אהרן מתעלה על עצמו ומגיע אף לשמחת הלב ממש, כמו שנאמר: "וראך ושמח בלבו" (ד, יד). וכך אמרו במדרש תנחומא (שמות כז):

"אמר משה: עד שלא עמרתני, היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה... אמר משה: כל השנים האלו היה אהרן אחי מתנבא ועבשיו אני נכנס בתחומי... אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: לא אכפת לאהרן בדבר זה, לא די שאינו מיצר אלא עוד שמח... אמר רבי שמעון בר יוחאי: הלב ששמח בגדולת אחיו יבוא וישמח וילבש אורים ותומים".

נזכיר גם מידות נוספות של אהרן: הענוה – שחשב שמשה ראוי יותר ממנו, האמונה בה' – שהאמין שבחירת ה' במשה היא הדבר הצודק ביותר, וכן אהבתו לעם ישראל ומתוך כך ההבנה שמשה ימלא את משימת גאולתם באופן המועיל והטוב ביותר. נציין גם את התנהגותו האצילה של אהרן שהולך יחד עם משה בלב שלם, בלב אחד, כפי שנאמר בפסוק כ"ט: "וילך משה ואהרן".

העם מאמין שהגיעה עת פקידתו

ההופעה של משה ואהרן לפני העם עשתה עליהם רושם כביר, עד כדי

כך שלמרות מצבם השפל, כעבדים נרצעים ותשושים מעבודת הפרך, הם האמינו לדבריהם, שנאמר: "ויאמן העם". אמנם מעמד זה נכתב בשני פסוקים בלבד (ל-לא), אבל חשוב מאד להדגישו, כיון שבו מתואר שלב חשוב בהצלחת שליחותו של משה להשפיע על העם, ומופיע בו שבחו של העם המתעלה על מצבו הקשה ומאמין ומודה לה'.

נקדיש זמן משמעותי לפסוקים אלו ונתאר באופן חי וחוויתי את המעמד המרגש, כך שהדבר ישאיר רושם אצל הילדים.

ניתן לילדים לדמיין: מה הרגיש העם ומה חשב כאשר ראה את משה אחרי כשישים שנה? האם זכרו את עזרתו להם או לאבותיהם בעבודת הפרך ואת הכאתו את המצרי? איזה רושם עשתה על העם הופעתם של משה ואהרן ושבעים זקני העם? מן הסתם הפסיקו כולם את העבודה ועזבו את הכלים, את הטיט ואת הלבנים ונעמדו סביבם. איך אמר אהרן את דברי ה' בוודאי דיבר אל העם בבהירות, בהתלהבות ובשמחה. ננסה לצייר בדמיוננו: מה עבר בלב העם כאשר שמע את הדברים? איך פעלו האותות בזה אחר זה על העם המיואש והמדוכא? בוודאי התעודדו והתעוררו בהם רגשות שמחה. בסופו של דבר נצביע על שיאו של המעמד, והוא: "ויאמן העם... ויקדו וישתחוו".

נשבח בפני הילדים את גדולת האמונה של העם, שלמרות מצבם הירוד והשפל שנמשך שנים רבות, האמינו בה' בלב שלם ואף הודו לה'.

המסרים העולים מפרקים ג-ד

1. משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו.
 - א. הכרת הטוב של משה כלפי יתרו והחסד כלפי בנותיו.
 - ב. מידת היושר – להתרחק מן הגזל.
 - ג. החמלה של משה על הצאן.
 - ד. החיבה של ה' למשה.
 - ה. יראת ה' של משה.
 - ו. האהבה והחמלה של הקדוש ברוך הוא לעם ישראל.
 - ז. מעלותיה הטובות של ארץ ישראל.
2. שליחותו הגדולה של משה.
 - א. בחירת ה' במשה לתפקיד הגדול ביותר – הוצאת ישראל ממצרים.
 - ב. ענותנותו של משה.
 - ג. מידת האחריות של משה להצלחת השליחות.
 - ד. ההבנה של משה לקושי הגדול של העם בשעבוד.
3. שיבת משה ליתרו וחזרתו למצרים.
 - א. הכבוד שנתן משה לחותנו וזהירותו שלא לפגוע בו.
 - ב. חשיבותה הרבה של מצות המילה.
4. הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם.
 - א. לבו הטהור של אהרן שאיננו מקנא במשה ומידותיו המופלאות.
 - ב. זכותו הגדולה של העם שהאמין בדברי ה'.

פרק ה

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. דברי משה ואהרן אל פרעה
2. הכבדת השעבוד
3. דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

דברי משה ואהרן אל פרעה (פסוקים א-ה)

אומץ הלב של משה ואהרן

נאמר בפסוק א: "ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה...". ננסה להביא את הילדים להבחין בעצמם במידה המיוחדת של משה ואהרן העולה מעצם הליכתם אל פרעה – מידת אומץ הלב, הנשענת על הבטחון בה'. נביא אותם להבין עד כמה היו משה ואהרן אמיצים, בכך שעמדו בפני מושל הממלכה האדירה, דיברו בפניו והוכיחו אותו, והשיא – שדיברו בשם ה' מול מלך המאמין באליליו וגאה בכחותיו. דברי רש"י בשם חכמינו ז"ל מחזקים רעיון זה, וזהו פירושו למילים "ואחר באו משה ואהרן":

"אבל הזקנים, [שבתחילה היו עמם], נשמטו אחד אחד מאחרי משה ואהרן, עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלמין, לפי שיראו ללבת".

אולם משה ואהרן, באומץ לב ומתוך בטחון בה', המשיכו והתייצבו בגבורה מול פרעה.

נשאל את הילדים: מאין שאבו משה ואהרן אומץ כה רב?
נשיב: מכח יראת ה' שבלבם, שרצו לשמוע בקול ה', וכן מכח בטחונם
בה', שיגן עליהם, שהרי הם הולכים בשליחותו.
נשאל את הילדים היכן חיזק ה' את משה לקראת ההליכה אל פרעה,
ונגיע לפסוק כ"א בפרק הקודם, שם נאמר: "ויאמר ה' אל משה בלכתך
לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמת בידך ועשיתם לפני פרעה",
ועל כך כתב שם רש"י: "דע שעל מנת כן תלך, שתהא גבור בשליחותי
לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו".

ניתן מקום למידות יראת ה' והבטחון בו, שהן חשובות בחיי
הילדים בכל המצבים, ובעיקר במצבים של קשיים. לימוד
נקודות אלו והדגשתן יעזרו לילדים לחיות מתוך יראת ה'
בחיי היומיום שלהם.

דברי משה ואהרן אל פרעה

בפסוק א' מקצרים משה ואהרן בדבריהם לפרעה: "כה אמר ה' אלקי
ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר". במילים אלו הם מוכיחים את
פרעה על שלושה דברים: על החזקתו את העם בארצו כאילו הם רכוש,
על העבדתו אותם בפרך, ועל כך שכל אלו מעשים חמורים במיוחד
כאשר מדובר בעם ה'.

תוכחה זו מראה על גבורה מופלאה של משה ואהרן בעמידתם מול
פרעה ודרישתם את האמת והצדק ללא מורא.

מדברי מרן הרב קוק אפשר ללמוד שבדברי משה ואהרן הקצרים
היתה רמוזה ומקופלת תוכחה רחבה יותר, וכך כתב הרב קוק
בשירו "מאמר משה אל פרעה" (אורות הראי"ה עמ' יג):

"הלא תדע מלך אדיר האדם הלז למה נוצר, לא להדמות לחיותו יער... רק לכוונן במשפט תבל... הן הבט במרחבי מלכותך... אם לא עשק ונלוז ורשע בסל... גם בעולתה ישלחו יד...".

לאור דברי מרן הרב קוק אפשר לתאר לילדים מה רמזו משה ואהרן בדבריהם לפני פרעה וכיצד הוכיחו אותו על הרשעות שבמדינתו ושבתנהגותו. נציין שגם אחרי שפרעה ענה בחוצפה, משה ואהרן לא נרתעו ממנו והמשיכו לדבר את דברי ה'.

רשעותו של פרעה

אפשר לתת לילדים לכתוב חיבור או להתבטא בעל פה ולהציע מה היה פרעה באמת צריך לומר ולעשות כאשר שמע את דבריהם האמיצים והאמיטיים של משה ואהרן, דברים שנאמרו מפי ה'. היה עליו לקבל את דבריהם הצודקים והישרים, להתחרט על התנהגותו הרעה ולשלח את העם. מכאן נגיע לומר דברי ביקורת על פרעה, על התנהגותו ההפוכה – שהכביד את העבודה על עם ישראל.

המטרה היא להרגיל את הילד להבין מהי התנהגות החיובית הנכונה, וזאת לפני שהוא רואה את הכישלון, ואז גם ביקורתו על הכישלון תהיה חריפה יותר.

נשאל את הילדים מדוע פרעה לא ביקש לפגוע במשה ובאהרן, ונענה שתי תשובות:

א. אולי העמידה האיתנה והאמיצה שלהם הרתיעה את פרעה.
ב. ה' הגן עליהם. וכך כתב הנצי"ב: "ועשיתם לפני פרעה – תעשה לפני פרעה ולא יהי בכחו למחות" (ד, כא).

הכבוד השעבוד (פסוקים ה-ט)

פסוקים ה'-י"ד עוסקים בציווי האכזרי של פרעה לנוגשים ובביצוע שלו.

כדרכנו, לא נאריך ונרחיב יתר על המידה בעיסוק במעשים הרעים של המצרים. למרות זאת נעמוד על שלוש נקודות: ביקורת על הרע, הזדהות עם הסבל ומעלתם של שוטרי בני ישראל.

ביקורת על הרע

תוך כדי לימוד פסוקים אלו נבקר באופן חריף ותמציתי את אכזריותו של פרעה ואת אדישותו לצערם הגדול של בני ישראל, באומרו: "כי נרפים הם". כמו כן נבקר את הלעג שלו על הרצון לחירות, באומרו: "ואל ישעו בדברי שקר".

הזדהות עם סבלם של בני ישראל

בפסוק י"ב נרחיב קצת את הדיבור סביב הסבל הרב שנגרם לבני ישראל כאשר נפוצו והתפזרו בכל רחבי מצרים, ועל הלחץ שלחצו אותם המצרים לסיים את אותה המתכונת. נביא את הילדים להזדהות עם בני ישראל, ונעורר בהם את הרגישות לצער הזולת.

מסירותם של שוטרי בני ישראל

נאמר בפסוק יד: "ויִּבְּנוּ שַׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... לאמר מדוע לא כליתם חקכם...".

דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה' פרק ה

נשוחח עם הילדים על כך שמידת טוב לבם ורחמנותם של השוטרים על אחיהם היתה למופת.

וכך כתב רש"י שם בשם חכמינו ז"ל:

"השוטרים ישראלים היו וחסים על חבריהם מלדחקם, וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים, והיה חסר מן הסכום, היו מלקין אותם [הנוגשים המצרים היו מכים את השוטרים היהודים] על שלא דחקו את עושי המלאכה [על שלא רדו באחיהם היהודים לעמוד במכסה הנדרשת]".

נדבר עם הילדים על הנסיון הקשה שעמדו בו השוטרים: האם לדחוק את אחיהם בני ישראל בעבודה וללחוץ עליהם, ואז לא יקבלו מכות, או לנהוג ברחמנות ובסבלנות כלפי אחיהם, ואז יקבלו מכות קשות. מכאן נבוא לשבח את המידות הטובות של השוטרים.

בניגוד לפסוקים הקודמים העוסקים בשלילה ועל כן דיברנו עליהם בקצרה, כאן נרחיב את הדיבור על פסוק זה מפני שיש בו לימוד ערכי חשוב ביותר: המסירות לעם ישראל, גם במחיר סבל.

דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

(פסוקים כ-כג)

דברי השוטרים למשה ואהרן

נאמר בפסוק כא: "ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה...".

בפסוק זה השוטרים אומרים דברים קשים למשה ואהרן. ננצל הזדמנות זו לדבר על מידת לימוד הזכות, במיוחד על אדם

הנמצא במצב רוח קשה. נסביר שהשוטרים דיברו בתקיפות אך ודאי דברים אלו לא נאמרו מתוך חוסר כבוד למשה ואהרן, אלא מתוך כאב עמוק על המצב הקשה של העם, שרק הלך והחריף בעקבות הדיבור של משה ואהרן אל פרעה.

דברי משה אל ה' ותשובת ה'

בפסוק כ"ב משה אומר: "ה' למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני". כמובן משה רבנו אינו מאשים חלילה את ה', אלא מדבר מתוך כאב גדול על מצבם הקשה של בני ישראל שנגרם בעקבות התחלת ביצוע שליחותו, ובמילים "למה הרעתה" אין הוא מתכוון חלילה לומר שה' עושה רע, אלא כוונתו שמפני ששלח אותו נגרם לעם רע. אולם ה' עונה למשה: "עתה תראה את אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם...".

כלומר, אכן פרעה הכביד את העבודה עוד יותר, אבל אין להבהל מכך. זה יהיה רק לזמן קצר ולאחר מכן ה' יכה את פרעה ועם ישראל יצא לחופשי.

כאן המקום להרחיב את הדיבור עם הילדים על יסוד אמוני חשוב, שלפעמים דבר נראה קשה ולא טוב ואנחנו לא מבינים מדוע הוא קורה, אך ה' מכוון להביא על ידו טובה גדולה.

המסרים העולים מפרק ה

1. דברי משה ואהרן אל פרעה

- א. האמונה והבטחון של משה ואהרן בה'.
- ב. הגבורה והעז שלהם לדבר עם פרעה.
- ג. בקורת על רשעותו של פרעה שמסרב לשמוע בקול ה'.
- ד. בקורת על הלעג והאכזריות של פרעה.

2. דברי הרשע של פרעה וביצועם

- א. הזדהות עם סבלם של בני ישראל בהכבדת העבודה.
- ב. חמלתם של שוטרי ישראל על אחיהם ונכונותם לקבל מכות עבורם.

3. דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

- א. לימוד זכות על השוטרים שדברו מתוך מצוקת לבם.
- ב. כאבו הגדול של משה מהמצב, ומתוך כך דבריו כלפי ה'.
- ג. לפעמים דבר נראה קשה ולא טוב, אך ה' מכוון להביא על ידו טובה גדולה.

סיכום פרשת שמות

בספר בראשית (מו, ג) הבטיח ה' ליעקב: "אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם". בפרשתנו קיים ה' הבטחה זו. למרות השעבוד הנורא של בני ישראל במצרים, הפרה אותם ה' והרבה אותם עד שנעשו לגוי גדול ורב.

ה' זכר את בריתו לאבותינו אברהם יצחק ויעקב, שמע את צעקת בניו מן העבודה, ריחם עליהם והכין את משה רבנו, מושיעם, להנהגת העם והוצאתו ממצרים.

כשגדל משה הטיל עליו ה' את השליחות הגדולה ביותר בקורות ההיסטוריה – הוצאת ישראל ממצרים.

ה' חיזק את משה באמרו, שבני ישראל יאמינו לדבריו, על אף היותם שקועים בעבודתם הקשה, ואף הבטיח למשה שיהיה עמו בשליחותו החשובה.

כאשר הודיעו משה ואהרן לעם על הבשורה הגדולה, התעודד העם, האמין והשתחוה לה'.

על אף ההחמרה שהיתה בעבודת הפרך מאז הופעתם של משה ואהרן לפני פרעה, חיזק ה' את משה והודיעו שמדובר בקושי זמני, אך דבר ה' יקום לעולם, ועתיד ה' לגאול את בניו ביד חזקה ובזרוע נטויה.

נר תמיד
לעילוי נשמת
אבינו וסבנו

ר' אברהם יצחק הי"ד

ב"ר אהרן הי"ד

שנור

אמיץ לבב
מסר נפשו למען העם והארץ

נפל בכפר עציון

ד' אייר תש"ח